

HELGA LEIDE

Ödeläggelse och uppodling efter skånska kriget

En studie av gårdar, bönder och jordens uppodling
i Landskronatrakten 1675—1700

I

De krig, som Sverige och Danmark förde om besittningsrätten till Skåne, förde med sig stora lidanden för den skånska befolkningen. De värsta konsekvenserna medförde väl det s.k. Karl XI:s skånska krig, 1675–1679, det krig då danske kungen Kristian V försökte återerövra de i Roskildefreden förlorade provinserna. Isynnerhet trakten kring Landskrona, som redan i krigets början intagits av danskarna och hölls av dem under hela kriget, blev svårt härjad. Särskilt svår blev här situationen för bönderna, då Karl XI gav order om att bränna alla byar på en mils omkrets omkring Landskrona för att hindra fourageringen till staden under vintern. Detta skedde i december 1676. Om detta skriver Sthen Jacobsen, att den svenske kungen under sin marsch förbi Landskrona till Helsingborg på en eftermiddag lät sätta eld på »många sköna landsbyar» och räknar upp Tofta, Lilla Hörstad, Stora (Råga) Hörstad, Örja, Tullstorp, Vadensjö, Säby, Härslöv, Arrarp, Glumslöv och Kvistofta.¹ I Rönnebergs härads dom-

---

¹ STHEN JACOBSEN, *Den Nordiske Kriigs Krønicke*, Lund 1897, s. 78.

bok kan man läsa om folk som varit borta från hemmet och vid hemkomsten funnit gården med allt dess innehåll av gröda och lösöre nerbränd och boskapen skingrad, om barn, som med knapp nöd räddats ur brinnande gårdar eller stått helt övergivna, då föräldrarna dött, och om hur man fått ta sin tillflykt till kyrkan eller ge sig av till andra trakter, när byarna var helt nerbrända.²

Nästa fas i utvecklingen kom ungefär ett år senare. Sthen Jacobsen skriver härom: »Wdi Januario (1678) lod kongen aff Sverrige befale, at alle, baade praester och bönder, som boede 3 miile naer Landtzcrone runden omkring, skulde med godtz och fenned flytte fra huss och hiem ind under de svenske guarnisoner, paa det de Danske udi Landtzcrone iche skulde finde noget naer sig, huor aff de kunde subsistere.»³ Enligt samma källa svarade danske kungen på detta med att i maj samma år låta publicera ett plakat, i vilket han uppmanade alla Skånes inbyggare, såväl adel, geistlighet, borgare och bönder, att inom fyra till fem veckors förlopp med folk, barn, kreatur och gods bege sig över till Köpenhamn och Själland, där Hans Majestät skulle låta anvisa dem vissa städer och landsbyar, där de kunde uppehålla sig intill dess Gud förlänade en önskelig fred, då var och en skulle bli befordrad till sitt förra hem igen.⁴

Resultatet av dessa samverkande orsaker kunde inte bli mer än ett. När kriget var slut låg hela trakten närmast Landskrona öde och befolkningen var skingrad.

Men var hade bönderna blivit av? I hur stor utsträckning hade de följt den ene eller andre kungens uppmaning och i hur stor utsträckning kom de efter krigets slut tillbaka till sin hemtrakt och sina gårdar igen?

---

² Rönnebergs härads dombok, sommaringet 1686 nr 19, vintertinget 1687 fol. 49, vintertinget 1705 fol. 217 v, inneliggande handlingar till vintertinget och sommaringet 1705, LLA.

³ STHEN JACOBSEN, a.a., s. 160.

⁴ IBID. s. 163.

Fabricius ger i tredje delen av sitt verk »Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige» sin uppfattning om den invandring av skåningar till Danmark, som skedde i detta sammanhang.⁵ De siffror han genom vissa beräkningar kommer fram till, då han försöker mäta invandringens storlek, är mycket höga och han anser att huvudmassan av invandrarna var bönder. Han anser även att de invandrade bönderna stannat kvar i Danmark, att de helt enkelt inte ville resa tillbaka. Utvandringen skulle således ha betytt en stor åderlåtning av den skånska befolkningen, i synnerhet som han räknar med att skåningarna överfört hela sina familjer och att barnen alltså i fortsättningen blivit danskar. I fjärde delen tar han upp saken igen och säger bl.a.: »Da der gik rygter om, at de udvandrede angrede deres skridt og ønskede at vende hjem, var det naturligt, at man forsøgte at lokke dem med den ene pardonsplakat efter den anden, --- Frugterne heraf var dog kun ringe --- Traekket blev ved at gå fra øst til vest.»⁶

I sin bok »När Skåne blev svenskt» kommer Alf Åberg helt naturligt också in på denna sak.⁷ Han betecknar Fabricius' uppgifter om utvandringens storlek som sensationella och beräkningsmetoden för dessa siffror mycket osäker och diskutabel. Isynnerhet påpekar han vådan av att under krigstid, med alla dess oroligheter och svårigheter att hålla en familj samlad, räkna med att ett matlag, liksom i fredstid, i genomsnitt består av fem personer och att hela matlaget följt matfadern i landsflykten. Men vad de bortflyktade skåningarnas kvarstannande i Danmark beträffar, är han av samma åsikt som Fabricius. De stannade kvar och återvände inte. »Men, frågar man sig», säger han, »varför återvände inte skåningarna till sin hembygd efter kriget,

---

⁵ KNUD FABRICIUS, Skaanes overgang fra Danmark til Sverige, tredje del (1676-79), Kph 1952, s. 203 ff. Se även KNUD FABRICIUS, Skånsk indvandring til Sjælland i slutningen af 1600-tallet, Dansk historisk tidsskrift 11te r III s. 351-378.

⁶ FABRICIUS, a.a., Skaanes overgang . . . fjerde del, Kph 1958, s. 265.

⁷ ALF ÅBERG, När Skåne blev svenskt, Sthlm 1958, s. 110 ff.

sedan gårdarna blivit återuppbyggda och inga snapphanar längre hotade den bofasta befolkningen. Förklaringen är uppenbarligen, att de varken vågade eller fick komma tillbaka. Det var farligt för utvandrarerna att återvända, hur rena uppsåt de än haft och hur noga de än aktat sig för att ta någon befattning med kriget.» Genast efter fredsslutet hade visserligen Karl XI på Gyllenstiernas begäran utfärdat ett pardonsplakat (15.2.1680) för de bönder, som ville återvända, men Åberg framhåller hur kungen direkt avlog den nyblivne skånske generalguvernören Rutger von Aschebergs förslag våren 1681, om att man skulle utfärda ett nytt allmänt pardonsplakat för alla dem, som flytt till Danmark (jfr Fabricius' uppgifter om upprepade pardonsplakat). Aschebergs mening var att försöka få tillbaka de gamla bönderna till gårdarna, men Karl XI ansåg, att man inte kunde lita på dem, och ville hellre ha annat folk på de övergivna gårdarna. Åberg talar vidare om hur folk, som återvände utan tillstånd och i strid mot alla maktbud, under lugna sommarnätter sökte sig över Sundet i småbåtar, steg iland vid Kullen och letade sig hem genom skogarna, (det gällde snapphanar, som längtade hem, bonddrängar, som hoppades på god tur och bättre anställning, men även bönder, som sökte de sina, säger han) visserligen ibland kunde klara sig, därför att befallningsmannen blundade, men de straffades med döden eller med deportation till regementena i Pommern eller i de baltiska länderna, om de blev gripna.

När freden slöts i september 1679 och krigshandlingarna upphörde, låg massor av skånska hemman icke blott obrukade och nerbrända, utan också utan åbor. Och de flesta av dessa ödehemman fanns helt säkert i byarna närmast Landskrona. Det gällde nu för Karl XI att så fort som möjligt få gårdarna i bruk igen. Han behövde dem för härens försörjning. Härtill fordrades extra ordinära åtgärder. De definitiva besluten om de åtgärder, som skulle vidtagas för att lösa denna fråga, fattades på ett möte i Ljungby i november–december samma år efter förhandlingar mellan konungen och den nyutnämnde generalguvernören över

Skåne, Halland och Blekinge, Johan Gyllenstierna. Tidigare hade den vanliga metoden för upptagande av ödegårdar varit, att åbon erhöll ett visst antal års frihet från vissa skatter. Genom ett kungligt plakat, utfärdat den 26 november 1679, påbjöds nu, att allmogen i de skånska befallningarna skulle skrivas i rotar om sex bönder i varje rote varav en med de övrigas hjälp skulle upptaga och bebygga en ödegård. Senare tillkom bestämmelsen att, om rotarna i en befallning inte räckte till för upptagandet av alla där förefintliga ödegårdar, skulle roteknektar från närliggande befallningar, där ödegårdarnas antal var mindre, kunna förflyttas dit. Rotarna skulle genom att upptaga en ödegård vara befriade från att sätta en man till krigstjänst. För varje roteknekt skulle upprättas ett kontrakt. Ett sådant kontrakt har framlagts bland bevisen för bördsrätten till en skattegård av den ifrågavarande roteknektens dotterbarn vid Rönnebergs härads laga ting den 1 juni 1763 och finns därför bevarat i avskrift.⁸

Om denna utskrivning skriver Rosén: »Påbudet drabbade ytterst hårt och blev säkerligen den mest impopulära åtgärden hos folkets breda massa. Såsom alltför tyngande utan att tjäna sitt ändamål upphävdes den något år efter Gyllenstiernas död.»⁹ Och i en not: »På framställning av Ascheberg upphävdes förordningen 27/8 1681.» Gyllenstierna hade dött den 10 juni 1680 och hade den 4 september samma år som generalguvernör efterträtts av Rutger von Ascheberg. Denne hade redan från början varit motståndare till utskrivningen, som han bl.a. betecknat som en pest för landet.

Rosén och Åberg meddelar uppgifter om resultatet i skrivelse från utskrivningskommissarierna i Blekinge och Kristianstads län och Åberg säger att någon rapport från övriga utskrivnings-

---

⁸ Se bilaga.

⁹ JERKER ROSÉN, Skånska privilegie- och reduktionsfrågor 1658–86, Lund 1944, s. 150.

kommissarier icke har påträffats.¹⁰ »Att döma av 1679 och 1680 års landsböcker», skriver Åberg, »var det blott i vissa häradar i Landskrona och Hälsingborgs län, som utskrivningen av rotar till ödegårdarna kom att spela någon större roll. På Ängelholmslätten och på den sydsåkanska slättbygden synes de öde gårdarna i stor utsträckning ha upptagits med frihetsår. Större betydelse kom roteutskrivningen att få i häraderna kring Landskrona, där ödesmålet till följd av krigshärjningarna var synnerligen stort. Av befallningsmännens skrivelser framgår sålunda, att större delen av kronobönderna i de kringliggande befallningarna skrevos i rotar och sändes till ödegårdarna i Harjagers, Onsjö och Rönnebergs häradar.»

Samma dag, den 26/11 1679, som plakatet om utskrivningen till ödegårdarna utfärdades, hade konungen också utfärdat ett öppet brev, vari han kungör att alla svenskar inom de gamla gränserna, som ville upptaga skånska ödehemman, skulle få vissa frihetsår och sedan rätt att rusta. Om detta skriver Åberg: »Det är svårt att bilda sig någon uppfattning om vilket resultat, det kungliga brevet fick», och Rosén: »I vad mån den (svenska inflyttningen) påverkat bondebefolkningen genom ödehemmanens uppodling av svenskar – – – och genom indelningsverkets införande är för närvarande ej möjligt att avgöra.»¹¹

Som framgår av ovanstående har det hitintills inte varit möjligt att få veta, vad som egentligen hände med de skånska bönderna och deras gårdar, framför allt i den värst härjade trakten omkring Landskrona, under och efter kriget 1675–1679. Genom ett lyckligt sammanträffande av två olika omständigheter, fylliga

---

¹⁰ ROSÉN, a.a. s. 150. ALF ÅBERG, Ödegårdarna i Skåne och deras upptagande efter kriget 1675–79, Karol. Förb. årsbok 1946, s. 63 ff. En sådan rapport från kommissarierna i Landskrona län – Onsjö, Harjagers och Rönnebergs häradar – har av förf. till denna uppsats påträffats bland gen.guv.-kontorets koncepter 1680–81 LLA. För denna skall redogöras längre fram.

¹¹ ÅBERG, a.a. 1946, s. 72. JERKER ROSÉN, Hur Skåne blev svenskt, Det levande förflutna, Svenska Historiska Föreningens Folkskrifter 3, Sthlm 1943, s. 41.

data i kyrkoböckerna och en kverulants ständiga bråk med sina grannar, med ty åtföljande tingsprotokoll, har det gått att få fram uppgifter, som, kompletterade med ett närgånget granskande av framför allt mantals- och jordeböcker, gjort det möjligt att för två av de värst härjade socknarna i Landskrona-trakten, Örja (med byarna Örja och Tullstorp) och Vadensjö, få en ganska god inblick i vad som skedde.

Genom att studera 1680-talets jordeböcker och mantalslängder kan man få en rätt god uppfattning om hur gårdarna i Skåne efter ödeläggelsen under Karl XI:s skånska krig åter blev besatta med åbor, hur åborna kom och gick, och för varje år också beräkna hur stor procent av mantalet i en by eller socken, som låg helt öde.¹² Hur stor del av den odlingsbara jorden, som verkligen var besädd och i bruk, kommer man emellertid inte riktigt åt på detta sätt. I sin avhandling »Tionden i Skåne under senare delen av 1600-talet» har Jörgen Weibull framhållit att avkortningarna av kronotionden för öde och obesädd jord, som man finner uppgifter om i landsböckerna och deras verifikationer, skulle kunna lämna viktiga upplysningar i denna fråga.¹³ Detta beror på det speciella sätt som kronotionden i Skåne erlades på under tiden 1682–1690.

Det kan vara motiverat att i detta sammanhang pröva metoden på dessa två socknar, Örja och Vadensjö.

De huvudfrågor, som följande utredning skall försöka besvara, är:

Vad hände med de bönder, som satt på gårdarna, när kriget bröt ut?

Hur och av vem togs de gårdar upp, till vilka åborna inte återvände?

¹² I motsats till senare jordeböcker tycks de för 1680-talet ha reviderats varje år.

¹³ JÖRGEN WEIBULL, *Tionden i Skåne under senare delen av 1600-talet*. Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen XXXVIII, Lund 1952, s. 90 ff.

Förekom det en inflyttning av svenska bönder?

I vilket tillstånd befann sig åkerjorden och hur fort framskred uppodlingen av de härjade markerna?

2

I en skrivelse ställd till Generalguvernören och daterad Billinge den 4 februari 1680 meddelar kommissarierna för Landskrona län, att de nu avslutat utskrivningen med Onsjö härad och i morgon ämnar bege sig till Södra Wram för att där hålla möte med Luggude härad.¹ I Landskrona län, som består av Onsjö, Harjagers och Rönnebergs härader, »är igenom upptagne på frihet och med nyskrevne knektar tillordnade ödeshemman, 207 krono, kyrko och kanike, små och stora hemman, vordne besuttne, och finnes ännu i bemälte härader – 321 små och stora krono kyrko och kanikehemman öde och obesuttne så och – 224 adelens utsockne ödeshemman. Och skola vi än vidare med kommissionen oss skynda det mesta oss möjligt är – – –».

Man kan emellertid få bättre besked om situationen genom att gå till jordeböckerna. För att få så god överblick som möjligt har följande sammanställningar av uppgifter, hämtade ur 1682 års jordebok (KA), upprättats.

Antal hemman och mantal i Landskrona län enl. 1682 års jordebok.²

Härader	Rönnebergs		Onsjö		Harjagers		Summa	
	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal
Skatteh.	5	4 5/8	5	3 3/4	4	2	14	10 3/8
Kronoh.	170	87 11/24	81	42 17/24	91	48 2/3	342	178 5/6
Städers veckodagsh.	3	2	–	–	–	–	3	2
Kanike och geistl. h.	105	51 19/24	69	32 1/3	134	68 13/24	308	152 2/3
Frälse ut- sockneh.	90	51 1/4	230	135 1/12	92	59 1/8	412	245 11/24
Summa	373	197 1/8	385	213 7/8	321	178 1/3	1.079	589 1/3

¹ Skånska gen.guv.kontoret, Koncepter 1680–81, LLA GgkoAg.

² Frälse insocknehemman och frälse utsocknehemman »som försvaras under insockne rättigheter» samt hemman på ön Ven äro ej medtagna.

Fördelning av hemman som är behållne, med frihet eller med rote upptagne samt öde i Rönnebergs härad enl. 1682 års jordebok.³

Behållne hemman är sådana som ej övergivits av åbon.

	Behållne		Upptagne med frihet		Upptagne med rote		Öde		Summa	
	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal
Skatteh.	1/2	11/16	-	-	2	1 5/8	2 + 1/2	2 5/16	5	4 5/8
Kronoh.	11 + 1/2	7 1/16	36 + 2/2	20 1/16	98 + 2/2	49 1/2	21 + 3/2	10 5/6	170	87 11/24
Städers veckodagsh.	-	-	3	2	-	-	-	-	3	2
Kanike och geistl. h.	10 + 1/2	3 7/12	24 + 2/2	13	57 + 2/2	28 23/24	11 + 1/2	6 1/4	105	51 19/24
Frälse ut- sockneh.	3 + 2/2	1 13/16	22 + 2/2	12 15/16	1 + 1/2	5/6	61 + 1/2	35 5/8	90	51 5/24 ⁴
Summa	24 + 5/2	13 7/48	85 + 6/2	48	158 + 5/2	80 11/12	95 + 6/2	55 1/48	373	197 1/12

Enligt anteckningar i 1681 års jordebok skulle av dessa hemman 80 ha upptagits med rote och 40 på frihet år 1680. Det har tydligen skett en ny utskrivning 1681.

Antal och fördelning av hemman och mantal i de två socknar, Örja (med byarna Örja och Tullstorp) och Vadensjö, som här närmare skall undersökas, framgår av nedanstående tabell.

	Örja by		Tullstorp		Vadensjö		Summa	
	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal	hem.	mantal
Kronoh.	5 ⁵	3 3/4	3	2	10	4 11/12	18	10 2/3
Städers veckodagsh.	3	2	-	-	-	-	3	2
Kanike och geistl. h.	4	3	1	7/8	4	1 3/4	9	5 5/8
Frälse ut- sockneh.	5	3 5/6	5	4 1/24	6	2 23/24	16	10 5/6
Summa	17	12 7/12	9	6 11/12	20	9 5/8	46	29 1/8

³ De halva hemmanen betingas av att ett hemman kan vara t.ex. till hälften behållt och till hälften upptaget på frihet eller till hälften upptaget med rote och till hälften öde.

⁴ Denna summa avviker med 1/24 mantal från den som står upptagen i en sammanställning över hemman och mantal i Rönnebergs härad efter den egentliga jordeboken för 1682. Orsaken är att denna sammanställning upptar 9 st 3/8 frälsehemman och 7 st 1/3 hemman. Då såväl själva jordeboken för 1682 som den för 1686 och jordrevningsprotokollet 1671 redovisar 8 st 3/8 hemman och 8 st 1/3 hemman har det ansetts riktigt att här räkna med detta antal.

⁵ Häri är medräknade två (o)frälse pantehemman.

Följande sammanställning visar de enskilda hemmanens karaktär och storlek.⁶

Kronohemman:

Örja: nr 1 1, 2 1, 3 5/8, 4 5/8, 5 1/2.

Tullstorp: nr 1 3/4, 2 3/4, 3 1/2.

Vadensjö: nr 1 2/3, 2 2/3, 3 5/8, 4 1/2, 5 1/2, 6 1/2, 7 1/2, 8 3/8, 9 1/3, 10 1/4.

Landskrona stads hemman:

Örja: nr 6 3/4, 7 3/4, 8 1/2.

Kanike och geistl. hemman:

Örja: nr 9 1, 10 3/4, 11 5/8, 12 5/8.

Tullstorp: nr 4 7/8.

Vadensjö: nr 11 1/2, 12 1/2, 13 3/8, 14 3/8.

Frälse utsockne hemman:

Örja: nr 17 1/2, 18 1, 19 1, 20 2/3, 21 2/3.

Tullstorp: nr 5 7/8, 6 7/8, 7 7/8, 8 3/4, 9 2/3.

Vadensjö: nr 17 2/3, 18 2/3, 19 1/2, 20 1/2, 21 3/8, 22 1/4.

Till detta kom 4 gathus i Örja (nr 13–16) och 2 i Vadensjö (nr 15–16), vilka icke medtagits i undersökningen.

De självägande bönderna var vid denna tid få i Skåne och något skattehemman fanns inte i dessa socknar.

Undersökningen omfattar alltså 46 hemman om 29 1/8 mantal. Jämfört med hela antalet hemman i Rönnebergs härad utgör detta 12,3 % av antalet gårdar, 14,7 % av antalet mantal och, eftersom ingen gård i dessa socknar var behållen, 13,3 % av antalet hemman, som vid krigets slut har räknats som öde.

3

Gårdar och bönder i socknarna 1675

Då kriget bröt ut 1675 var de flesta av de 46 gårdarna i de två socknarna försedda med åbor. Undantag utgjorde nr 5 och nr 6 i Vadensjö, där kommandanten på Landskrona slott, överste Hieronymus Lindeberg, åt vilken gårdarna assignerats 1670,

⁶ Gårdsnumren har erhållits genom jämförelse mellan tidigare jordeböcker och 1686 års jordebok (KKA), som förutom nummer på hemmanen (den första där sådana förekommer) upptar namnen på såväl förutvarande som dåvarande åbor. Siffrorna efter gårdsnumren visar det mantal gårdarna åsatts vid jordrevningen 1670–71.

bortträngt bönderna och själv lät jorden brukas av andra honom assignerade bönder, samt Vadensjö nr 10, som varit öde i dansk tid och sedan början av 50-talet brukades av åborna på nr 7 och nr 8 utan skyldighet för dem att svara för bebyggelse. För Örja nr 1 svarade rådmannen Sören Jönsson i Landskrona men hemmanet brukades »till halve» av en bonde. För Örja nr 12 svarade borgaren Olof Stolpe i Landskrona.

Det fanns alltså vid denna tidpunkt 42 jordbrukande bönder i byarna. Ytterligare en, den från Vadensjö nr 5 bortdrivne åbon, står upptagen i 1675 års mantalslängd. Främst ur de danska skattemantalslängderna för 1656–1657 (DRA), svenska mantalslängder för 1658 och 1675 (KA) samt jordrevningsprotokollet för 1670–71 (KKA)¹ kan vi skaffa oss en del upplysningar om dessa 43 bönder och få en uppfattning om situationen i byarna vid krigsutbrottet. Minst tolv av bönderna (fyra i vardera byn) har sålunda brukat sina gårdar redan på den danska tiden. Av fem som tillkommit 1658, tre i Örja, en i Tullstorp och en i Vadensjö, är det troligt (genom uppgifter vid vittnesmål o.d.) att åtminstone tre (en i vardera byn) funnits där tidigare. 23 åbor har tillträtt sina gårdar (ett par genom giftermål eller arv) vid olika tidpunkter under 60-talet och tre har kommit efter 1670.

Av de 17 bönder, som tillträtt gårdarna senast 1658, betecknas åtta i 1670 års jordrevningsprotokoll som »gamla». Denna beteckning står i motsats till »duglig till knekt» och är tydligen snarare att hänföra till deras kondition än till någon bestämd åldersgräns. Bönderna på Örja nr 2 och Vadensjö nr 22, som 1670 betecknas som knektdugliga bör enl. senare åldersuppgifter ha varit resp. 43 och 45 år gamla vid denna tidpunkt. För fyra av

---

¹ Protokoll upprättat efter en 1670–71 i de skånska landskapen företagen s.k. jordrevning. Denna innebar främst en uppskattning av den mängd gröda varje enskild gård kunde prestera, som skulle ligga till grund för en rättvisare beskattning, men protokollet lämnar även andra uppgifter t.ex. om åbornas, deras söners och drängars krigsduglighet, i vissa fall deras åtkomst av hemmanet m.m.

de sjutton bönderna står antecknat, att de hade knektdugliga söner. I två av dessa fall ansågs både far och son duglig till knekt. 1675 års mantalslängd, som är något ofullständig på grund av skada, upptar ytterligare fyra vuxna söner till bönder i byarna. Den redovisar två gårdar i Örja (möjligen ytterligare en) som förarmade.

4

Förkrigsböndernas öden under och omedelbart efter kriget

Då kriget var slut i september 1679 låg alla gårdarna i de två socknarna öde. Var fanns bönderna och vad hade hänt med dem? Av de 43 bönderna är 17 helt försvunna så att det inte lyckats att få fram några upplysningar om dem eller någon av deras anhöriga. Det är bönderna på Örja nr 1, 4, 6 och 9, Tullstorp nr 1, 2, 4, 6 och 8 samt Vadensjö nr 1, 2, 7, 8, 12, 14, 20 och 21. Av dessa tillhörde åtta dem som brukat sina gårdar sedan den danska tiden och sex av dem hade 1670 rubricerats som »gamla». Sju hade antagit sina gårdar på 1660-talet och två hade tillkommit efter 1670. Dessa nio var alla knektdugliga. Av de övriga 26 åborna fanns med säkerhet tolv och troligen ytterligare en kvar i byn eller återvände så småningom till socknarna. Dessutom återvände med säkerhet en och sannolikt ytterligare två söner till andra bönder från förkrigstiden.

För övrigt kan om dessa 26 bönder följande berättas.

1680 har två av de tidigare bönderna i Örja, Hans Jönsson på nr 2 och Nils Ohlsson på nr 10 samt en i Tullstorp, Bengt Persson på nr 3, återupptagit sina egna gårdar på fyra års frihet. Följande år, 1681, har ytterligare två bönder i Örja, Lars Nilsson på nr 7 och Per Truedsson på nr 21, återupptagit sina gamla gårdar på frihetsår, medan Anders Erlandsson, som före kriget brukade nr 11, nu upptagit nr 8 och Knut Bengtsson från Vadensjö nr 18 upptagit Örja nr 6, likaledes på frihetsår. Till Vadensjö har då ännu ingen återvänt.

Dessa sju bönder har alla under kriget befunnit sig i närheten av hemsocknen. Hans Jönsson, Nils Ohlsson och Bengt Persson har hört till en grupp bönder, som, då gårdarna brändes, tog sin tillflykt till kyrkan. Här har Nils Ohlsson stannat kvar under hela kriget medan Hans Jönsson och Bengt Persson efter en tid slagit sig ner på annan ort. Detta får man veta därigenom att kverulanten i byn, Christian Qvist, år 1704 animerat Anders Persson i Tullstorp att stämma Nils Ohlsson i Örja för skällsord. I stridens hetta kommer Anders Persson med motbeskyllningar och säger då bland annat att »Nils Ohlsson satt i krigen i kyrkan och höll snapphane och horakrog och Nils sålde 2ne koor till honom, som andra bönder vidkändes». I en försvarsskrift skriver Nils Ohlsson härom bl.a. »så vet man ock huru i sista skånska ofreden tillgick, när byen var ruinerad och avbränd och man icke hade ett tak att luta sitt huvud under, utan måste fly till kyrkan, vilken för den skull blev konserverat, i det ställe andre här omkring förlåtne, blevo ganska illa medfarne och ruinerade. Jag var icke den endaste, som dit flydde, utan flere andra med mina naboer, vilket av högst salig Hans Kongl. Majt. blev berömt, men att jag där sammastädes hållet hore eller snapphanekrog skall Anders Persson aldrig kunna bevisa, som sig väl måtte erinra, att han samma tid flytte in i staden givande sig under de danske och icke göra sig så stor. Det var icke heller underligt i krigstiden, om man av krigsfolket kunde få ohemult gods, som andra sedan kunde vidkännas, ty de togo var de fingo och sålde var de kunde». Bland de vittnesmål Anders Persson åberopar finns en skrift av följande lydelse: »Att Nils Ohlsson i Örja höll i krigstiden uti Örja kyrka krog så för snaphanar som andra marodieknektar, som kommo dit och att dess hustrus syster fick i kyrkan ett oäkta barn, är allt i sanning, så att för sådant oskickligt väsende skull måste vi flytta därifrån, somlige till en ort och somlige till en annan, det vi med vanlige händers underskrift betyga. Hans Jönsson i Örja. Bengt Persson i Tullstorp.» Andra vittnen, Per Truedsson och Jeppe Bengtsson, sä-

ger att de endast vet, att Nils Ohlsson och flera andra bönder bodde i kyrkan för alla husen var nerrivna och att Nils Ohlsson sålde en pott öl ibland.¹ Var Hans Jönsson och Bengt Persson uppehållit sig sedan de lämnat kyrkan, vet vi inte, men att det inte kan ha varit så långt borta framgår av, att de jämte Lars Nilsson och Nils Persson, vid tinget 1683 är beredda att med hand å bok intyga, att åren 1676, 77, 78 och 79 var hela socknen i Örja så förhärjad och ruinerad av kriget »att ingen var mäktig sin kyrkotionde tillbörligen utgöra, mycket mindre till då varande kyrkovärd Mats Svensson i Kläsinge någon tionde att leverera».

Nils Persson, som är en av dessa fyra gode män, kan knappast vara någon annan än Nils Persson på nr 5, som redan 1670 betecknas som en gammal man. I varje fall upptar längderna ingen annan Nils Persson i Örja. Han har inte efter kriget upptagit någon gård. Det är troligt, att han tillbringat krigstiden i kyrkan tillsammans med Nils Ohlsson, som förefaller att vara

---

¹ Rönnebergs härads dombok (LLA) 1704 hösttinget: fol. 112 v, 143 v, 165 1705 vintertinget: fol. 217 v, 222, 243, 245, 249, 1706 vintertinget: fol. 310 ff., innel. handl. vintert. 1705.

Det kan nämnas att Nils Ohlsson stämmer Anders Persson tillbaka för de äreröriga beskyllningar han kommit med. Vid processens avgörande dömes Nils Ohlsson till böter för sina skällsord mot Anders Persson, dock lindrigare då han tagit skällsorden tillbaka. Han dömes »saklös och fri» för de grova beskyllningar Anders Persson kommit med varvid dock endast vissa saker togs upp medan förhållandena under kriget förbigås med tystnad. Anders Persson dömes till dryga böter. Det hela slutar emellertid med att Christian Qvist dömes till åtta dagars fängelse för att han uppeggat Anders Persson till processen och dessutom att dels betala tillbaka de pengar Anders Persson fått betala för hans skrivelser, dels betala alla Anders Perssons böter och rättegångsombokostnader.

I Örja kyrkobok (LLA) finns 1761 följande anteckning: »13 maj avled i Örja stadsbonden i Örja Johan Hansson 83 år gammal av ålderdomssvaghet --- såsom något besynnerligt må anföras att gubben var under danska fejden född i Örja kyrka då hela byen var i aska, oäkta. (Patrem arbitrartur fuit olim pastorem Nic. Delphin, Depositum)». Bland faddrarna för Johan Hanssons barn återkommer ständigt Nils Ohlssons söner och dotter och en dotter döpes till Christensa. Nils Ohlssons hustrus syster hette Christensa Nilsdotter.

hans svärson. 1687 vittnar nämligen i ett mål om stolställen i kyrkan en Nils Persson, som motparten, Christian Qvist, försöker jäva. Denne Nils Persson påstår han vara svåger (vilket i gammalt språkbruk ofta endast betyder släkt genom giftermål) till Nils Ohlsson, bo i ett hus och varken själv »skatta eller skylla till kronan» utan ock hålla »ett löst kvinnfolk fri med sig, som är hans dotter». Detta kvinnfolk skulle i så fall vara Nils Ohlssons hustrus syster, Christensa Nilsson, som fick det oäkta barnet i kyrkan. Nils Persson, som icke ansågs jävig, kunde redogöra för stolstället och sade sig minnas 60 år tillbaka.

Lars Nilsson, Per Truedsson, Anders Erlandsson och Knut Bengtsson har hört till dem, som har flyttat in till Landskrona och »givit sig under de danske». Där har de den 4 mars 1678 avlagt borgared. Samma dag har också Svåger Bengtsson från Örja nr 8 och den 27 maj Anders Persson från Örja nr 19 och Truls Persson från Tullstorp nr 9 avlagt borgared. Stephen Simonsson, uppenbarligen son till Simon Staffansson, Örja nr 18, har avlagt borgared 14 juli 1679.²

Den 23 oktober 1679, då kriget var slut, fick de magistratspersoner och menige borgare i Landskrona, som svurit kungen av Danmark trohetsed under kriget, på nytt svära trohetsed till kungen av Sverige. Rådmannen Sören Jönsson, som sedan 1648 svarat för Örja nr 1, hade av danske kungen gjorts till borgmästare i Landskrona. Innan han svor eden ville han ha försäkran om att få fortsätta att vara borgmästare. Då han inte kunde få en sådan försäkran avträdde han och bad att få tid på sig att flytta till nästa påsk. Gården i Örja hade han inte längre någon befattning med. Bland de borgare, som avlade förnyad ed, återfinns man Lars Nilsson, Anders Erlandsson, Stephan Simonsson, Anders Persson och Truls Pedersson. Namnen Per Larsson och Nils Nilsson kan möjligen hänföra sig till åborna å resp. nr 1 och nr 2 (ev. 4) i Vadensjö, men för detta finns inga

---

² Landskrona borgarmatrikel, LLA.

bevis.³ Per Truedsson och Knut Bengtsson saknas. De har antagligen redan återvänt till Örja, där de står upptagna på 1680 års mantalslängd. Denna omfattar sex namn: Nils Ohlsson med hustru, Bengt Persson m. h., Nils Pers dotter, Per Truedsson m. h., Knut Bengtsson m. h. och Hans Jönsson med dotter och dräng. Någon mantalslängd för Vadensjö finns inte detta år. Vidare saknas Svåger Bengtsson. Han befann sig vid denna tid i Danmark. Vad Stephan Simonsson, Anders Persson och Truls Persson beträffar så stannade Stephan Simonsson i Landskrona som slaktare (om den gamle faderns öde är ingenting känt). Anders Persson tog först år 1686 mot tre års frihet upp nr 5 i Tullstorp, som in till dess legat öde. Nr 19 i Örja, som Anders Persson enligt egen uppgift brukat under sju år före kriget, låg då fortfarande öde.⁴ Truls Persson tycks inte ha återvänt till någon av socknarna och hans vidare öden är obekanta.⁵

1683 står Jöns Larsson i Vadensjö åter i jordeboken för sin gård nr 13. Enligt uppgifter i Vadensjö kyrkas räkenskaper för

³ Landskrona magistratsprotokoll 1679, LLA.

⁴ Rönnebergs härads dombok vt 1687, vol. 1683-89 fol. 172 ff.

⁵ I Danske Riksarkivet (Gen. Kom. 1674-79, Indk. Br. Skaane. Herrederne.) finns bevarade en del petitionsskrifter från skånska bönder ställda till Danske Generalkommissariatet (omnämnda hos FABRICIUS, Skånes övergång ... del III kap. 3 s. 56) med klagomål över de sedan krigsutbrottet utståndna lidandena och begäran om lindring i pålagorna. De från Rönnebergs härad uppges komma från samtliga bönder i resp. Säby, Norra Möinge, Södra Möinge, Rönneberga (med Alfastorp och Örstorp) samt Tullstorps byar. Granskar man dem närmare, ser man att petitionsskriften från Säby är ställd direkt till kungen, daterad den 11 juli 1676, undertecknad av samtliga åbor i byn (jfr jordeboken) samt försedd med påskrift att den vederbörligen mottagits av kungen och vidarebefordrats till Gen. Krigskommissariatet. Vad de övriga beträffar är de alla daterade den 4 oktober 1676, skrivna med samma hand som en samma dag daterad skrivelse, ställd till danske kungen, från den till danskarna övergångne länsmannen Astred Jönsson i Härslöv och endast en av dem är undertecknad, den från Tullstorp, och denna med endast ett namn, Truls Pederssons. Man får onekligen intrycket att Astred Jönsson skrivit dessa petitioner för att förstärka verkan av sin egen skrift och som försvar för sin bristande förmåga att inleverera de påbudna skatterna, men att bönderna vägrat att skriva under dem. Ännu hade gårdarna inte bränts och de fanns ännu kvar på sina hemman.

åren 1682–84 ansågs båda kyrkovärdarna för åren närmast före krigsutbrottet, Sven Pålsson och Jöns Larsson, ha dött under kriget, varför en post, som skulle bara kyrkans behållning vid 1674 års slut, icke upptogs i kyrkans balans. Sedermera förelades emellertid Jöns Larsson att med attest bevisa, att han ingenting innehade av 1674 års balans eller 1675 års tionde. Först till vintertinget 1692 instämde han Bengt Persson i Tullstorp, Knut Bengtsson i Örja, John Ohlsson i Vadensjö och Olof Jönsson i Kongsgården till att vittna om 1674 års balans. Bengt Persson och John Ohlsson, som ensamma infann sig, avlade »efter noga inqvirerande om deras behörighet» sin ed och vittnade »att Jöns Larsson i sist förlidne krigstid på all dess egendom blev av Riksens fiender ruinerad och däruppå hans gård bränd, men huru mycket han av kyrkans medel då innehade och tillika förgick, visste de alldeles inte». Jöns Larsson själv påstod, att han intet innehaft av kyrkans medel, utan det han uppburit hade han använt på kyrkan. Jöns Larsson hade alltså ansetts död och 1680 hade hans gård tilldelats en roteknekt, Peder Bengtsson, vars namn står upptaget i 1681 och 1682 års jordebok. Då denne inte förekommer i 1681 års mantalslängd (1682 och 1683 års saknas) är det troligt att han aldrig infunnit sig och då Jöns Larsson återvänt senast 1682 (han är en av dem som uppges vara närvarande för Vadensjö, då tiondekommissionen den 27 nov. 1682 sammanträdde med representanter för bönderna) har han fått tillbaka sin gård.⁶ Det som är av störst intresse här är emellertid, att man kan konstatera, att han under kriget varit i Danmark och återkommit därifrån. Där har nämligen den 16 jan. 1679 beviljats ett s.k. bäckenbrev för Jens Lauritzen från Vadensjö i Rönnebergs härad. Dessa bäckenbrev var en form av tiggarbrev, som enl. Fabricius utställdes av kansliet i Köpenhamn och

⁶ Vadensjö kyrkoarkiv, Räkenskaper för kyrka, LLA, L Ia: 1, fol. 43 v och fol. 50 v. Se även E. BLOMGREN, Vadensjö bönder, Ld 1960 s. 62. Rbg hd domb. vintertinget 1692 fol. 104. Tiondekommissionens protokoll 1682 fol. 763, LLA, Ggko G IIIe: 1.

berättigade innehavaren att hänvända sig till gott folk om hjälp och att sätta bäcken framför kyrkdörrarna, där den som ville kunde lägga en allmosa.⁷ Om Jöns Larsson i Danmark varit åtföljd av hustru och barn är ovisst, då anteckningarna i Sjællandske Register (DRA) där vi finna dessa uppgifter om beviljade bäckenbrev är summariska för år 1679 och i regel endast upptar namn och hemort för supplikanten. Endast ett fåtal originalhandlingar (böneskrifter) finns bevarade och saknas i detta fall. I kyrkoräkenskaperna talas om att de båda kyrkovärdarna efterlämnat sina barn i största fattigdom. Jöns Larsson bör vid denna tid ha haft åtminstone två barn, sonen Bengt och dottern Anna, som stå upptagna i 1687 års katekismilängd. Även om det inte med full säkerhet kan bevisas är det troligt, att de är identiska med Bengt Jönsson, som sedermera brukade Vadensjö nr 2, f. 16(67), d. 1737 i Vadensjö och Anna Jönsdotter gift med Jeppe Nilsson, som 1688 upptog nr 22 i Vadensjö. Hon var född 16(63) och dog 1726. De bör i så fall ha varit resp. 12 och 16 år, då fadern fick bäckenbrev i Danmark.

År 1686 kom ytterligare en av förkrigsbönderna tillbaka. Då återupptog nämligen John Ohlsson sin gård nr 22 i Vadensjö. Den hade legat öde sedan krigstiden. Var John Ohlsson vistats under krigstiden är inte bekant.

Därmed hade tio av de 43 bönderna återbördats till hemtrakten, i sju fall till den egna gården, i ett till en annan gård i samma by och i två fall till gårdar i grannbyarna. Förutom dessa har två bönder med säkerhet återvänt utan att upptaga någon gård, och troligen även en tredje. Jämte den ovannämnde Nils Persson i Örja visar det sig nämligen att Jöns Eskilsson, som före kriget brukat nr 9 i Vadensjö, också finns i hembyn. Han står

---

⁷ I Sjællandske Register i danska riksarkivet finns många uppgifter om att bäckenbrev blivit beviljade åt t.ex. sådana personer, som blivit utblottade genom eldsvåda, en hustru med en vanför man, en man, som vill betala lösen för en bror i turkisk fångenskap m.fl. Under åren 1677-79 har drygt 150 sådana bäckenbrev beviljats landsflyktiga skåningar.

inte upptagen på mantalslängder eller i jordeböcker men 1697 vittnade han vid tinget i en sak, som gällde förhållanden före kriget. Jöns Eskilsson hade liksom Jöns Larsson varit i Danmark under kriget och återkommit därifrån. Den 19 dec. 1678 har bäckenbrev beviljats Jens Eschelsson från Vadensjö i Rönnebergs härad med moderlösa barn. Några uppgifter om när han återkommit eller sådana, som belyser hans egna eller barnens vidare öden, har inte påträffats. 1687 vittnade Olof Jönsson i Oxhuset (i Örja sn) vid tinget om hur Anders Perssons (nr 19) och Simon Staffanssons (nr 18) hustrur haft sina stolställen i Örja kyrka före kriget. Han kan knappast vara någon annan än Olof Jönsson från Örja nr 17. 1688 har detta hemman, som dittills legat öde, upptagits på tre års frihet av en Olof Jönsson, men redan 1689 är denne försvunnen igen.

När det gäller förkrigsböndernas söner, vet vi att Sven Svågersson, som 1693 gifte sig med Lars Nilssons änka och blev åbo på Örja nr 7, var son till Svåger Bengtsson på Örja nr 8 och född där 16(63). Huruvida Jeppe Bengtsson, som 1687 kom på Örja nr 19, är identisk med den son Jeppe, som står upptagen hos Bengt Ohlsson på Örja nr 3 i 1675 års mantalslängd, går inte att fullt bevisa, men det är sannolikt. Jeppe Bengtsson på nr 19 är uppenbart från närmaste trakten. I ett domstolsprotokoll 1689 omtalas det att han varit tillsammans med Anders Erlands-son under kriget och 1705 är han en av dem, som vittnar om att Nils Ohlsson och en del andra bönder bott i kyrkan under krigstiden. 1703 dog hans mor, Karna Jeppsdotter, i Örja och själv dog han 1726. I intetdera fallet finns det någon anteckning i kyrkoboken om att de skulle vara födda eller ha bott i någon annan socken. Bengt Ohlssons hustru hette 1663 Karna. Mycket talar för att Per Andersson, som 1686 upptog Tullstorp nr 7, var son till förre åbon på detta hemman, Anders Jönsson. Inte heller för honom finns det någon anteckning i kyrkoboken om annan födelseort och 1675 års mantalslängd visar att Anders Jönsson hade en son Per.

Om de återstående nio bönderna, som vi, trots att de inte återvände till hemsocknarna, har några uppgifter om, vet vi följande.

Mattias Svensson, som före kriget brukade nr 5 i Tullstorp, har tydligen genast då gårdarna brändes begivit sig till Kläsinge i Sireköpinge socken. Hans hustru (upptagen i 1675 års mantalslängd) har tydligen dött. I Sireköpinge har han nämligen i maj 1677 trolovat sig med en nybliven änka, Kirstena sahl. Pohl Anders. I 1681 års jordebok står han för hemmanet nr 1 i Kläsinge. Den förre åbon på detta hemman, Per Bengtsson, har dött och begravts den 20 februari 1677. Mattias Svensson var vid krigsutbrottet kyrkovärd i Örja socken. Vid hösttinget 1683 begär han av tingsrätten en attest om »huruledes Örje kyrkotionen uti krigstiden alldeles förminskat blev, av orsak att allt där omkring och hela socknen ruinerat var och alltså kyrkan uppå dess behörige tionde brist lida måste». Identiteten mellan Mattias Svensson i Kläsinge och Mattias Svensson i Tullstorp bevisas också av att han vid senare tillfällen återopas som vittne om förhållanden i Örja och Vadensjö före kriget.

Sven Pålsson på nr 3 i Vadensjö, som var kyrkovärd tillsammans med Jöns Larsson under året närmast före kriget, uppges i kyrkoräkenskaperna vara död. För hans del finns inga uppgifter, som jävar detta.

En son till Jöns Jönsson på nr 17 i Vadensjö, Olof Jönsson, som jämte fadern finns upptagen i 1670 års jordrevningsprotokoll och 1675 års mantalslängd arrenderade från 1687 halva Kongsgården (Erikstorp) vid Landskrona.⁸ Han vittnade vid 1697 års varting om gränserna mellan nr 1 och nr 17 i Vadensjö och om vilka åkrar han slog, när han före kriget »ännu var i sin faders bröd». Var han funnits under kriget eller var fadern och en gift bror, som står upptagen i 1675 års mantalslängd, blivit av, är inte bekant.

Bengt Persson från Örja nr 20 har dött och hans änka, Inger, har begett sig till Danmark, där hon har beviljats bäckenbrev i maj 1679.⁹

Ytterligare tre Vadensjöbönder, som erhållit bäckenbrev i Köpenhamn, går att identifiera, nämligen Laurits Jörgensson, Vadensjö nr 11, som beviljats bäckenbrev den 20 december 1678 (åtföljd av hustru och barn), Nils Bengtsson, Vadensjö nr 5, som får bäckenbrev

---

⁸ N. E. LOVÉN, Landskrona under svenska tiden. Landskrona 1908 Del I s. 210 ff.

⁹ Själlandske Register DRA.

31 januari 1679 (för honom finns originalböneskriften bevarad och man kan där se att han varit åtföljd av hustru och barn) och Nils Nilsson (troligast den unge på nr 4), som får sitt brev samma dag. Det finns också en Per Jönsson från Vadensjö, som beviljats bäckenbrev i februari 1679. 1675 års mantalslängd upptar namnet Per Jönsson utan närmare uppgifter. Längden är här svårt skadad. Några närmare underrättelser om var dessa uppehållit sig eller om deras vidare öden har inte gått att få fram.

Det finns också en Jöns Svensson (med hustru och barn) från Rönnebergs härad utan angivande av socknen, som beviljats bäckenbrev den 20 december 1678. Han kan möjligen vara identisk med Jöns Svensson från nr 19 i Vadensjö, om vilken vi på annat sätt vet att han flytt över till Danmark. En son till honom, »svarvaren uti Stockholm ärlig och välförfarne Anders Jönsson», har nämligen vid vintertinget 1697 låtit »insinuera en vittnesskrift om sin ärliga härkomst och äkta födelse» med begäran om tingsrättens bevis under häradsinsegl.¹⁰ Skriften är undertecknad av Jöns Larsson, John Ohlsson, Jöns Eskilsson i Vadensjö, Knut Bengtsson, Hans Jönsson, Per Truedsson och Nils Ohlsson i Örja, Mattias Svensson och Bengt Pedersson från Tullstorp. Härigenom får vi veta, att Anders Jönssons föräldrar, Jöns Svensson och Kirstin Börjesdotter, »varit besuttne och välbehållne bondefolk i Jöns Svenssons sal. faders tillförene uti bonde gård i Vadensjö intill bemälte gård med hela byen uti sista ofredstiden blev avbränd, då han med flere nödgades flytta över till Danmark och Seland, därest han ännu skall finnas i livet, men hustrun, svarvaren Anders Jönssons moder, genom döden avgången». Vi får också veta att Jöns Svensson var född i Härslövs socken och by, som son till välaktade dannemannen Sven Andersson och hans hustru Johanna Pedersdotter. Sven Andersson måste ha flyttat från Härslöv till Vadensjö, där han finns åtminstone redan 1656. Jöns Svenssons son, Anders Jönsson var född 1667 och döptes i Vadensjö kyrka Hel. trefaldighetsdagen av »sockenprästen, som bodde i Landskrona, Herr Nils». Sagesmännen intygar att »medan han var här i landet hos sina kära föräldrar, skickade och förhölt han och dessa sig hos oss i alla måtto ärlig och väl». Det finns ingenting utsagt om sonen följt föräldrarna i deras flykt till Danmark och sedan återkommit eller stannat kvar hela tiden i Sverige. Då han endast var i 10-årsåldern, då byarna brändes, är väl det förra det troligaste. Det har inte varit

---

¹⁰ Rbg hd domb. 1697 vintertinget, fol. 457 samt innel. handl.

möjligt att finna några uppgifter om Jöns Svensson i själländska kyrkoböcker eller mantalslängder.

Ännu en man från dessa socknar har bevisligen flytt över till Danmark. Det är Svåger Bengtsson från nr 8 i Örja. Han har tydligen först gett sig in till Landskrona, där han avlagt borgared den 4 mars 1678. Att han sedan begett sig över till Danmark får man veta tack vare en ur flera synpunkter högst intressant process, som kommer upp vid vintertinget i Rönnebergs härad år 1689.¹¹ Då har nämligen bonden Svenning Nilsson i Härslöv instämt bonden Nils Persson i Heljarp för 12 dalers skuld efter obligation, som var given i Danmark i Vindinge på Själland den 24 september 1680. Av Nils Perssons svarsskrift framgår, att denna skuld hänför sig till att Nils Persson strax efter kriget, i Själland, där de bägge då var »invånare», av Svenning Nilsson hade köpt ett danskt tiggarbrev, som denne hade förvärvat sig. Som betalning hade han lämnat en nu vid tinget framredd skuldsedel. Överenskommelsen gick ut på att Nils Persson på Svenning Nilssons vägnar skulle löpa omkring med tiggarbrevet och sedan av det han fick in på så sätt betala de överenskomna 12 dalerna. Emellertid hade Svenning Nilsson strax därefter rest tillbaka till Skåne, varefter »biskopen, som skulle skriva och befordra alla sådana brev», genast tagit brevet »i arrest» och sagt att eftersom Svenning Nilsson själv »shangserat» och missbrukat sin givna frihet med sin bortresa, så skulle han också mista den. Nils Persson hade därför aldrig fått »skillings eller fyrks värde» i någon måtto av detta brev och begär därför att bli befriad från skuldfordran. Då han är villig att gå ed på att han ingenting fått, anser Svenning Nilsson att han kan gå med på befrielsen, vilken rätten bekräftar. Skuldsedeln, som är bevarad i original, är skriven av Svåger Bengtsson och förutom av Nils Persson (N.P.S.) »till vitterlighet» undertecknad av honom (Eghandt) och av Jens Knudsen (Egehan). Nils Persson anges som »bosiddende» i Vindinge by vid Roskilde medan Svenning Nilsson kallas danneman boende i Sireköpinge socken i Skåne. Svåger Bengtsson och Jens Knudsen kallas dannemän i resp. Vindinge och Sireköpinge socken i Skåne.

Det har tidigare nämnts att Svåger Bengtssons son Sven Svågersson 1693 fanns i Örja, där han gifte sig med en änka och blev åbo på nr 7. Svåger själv kan vi följa i Vindinge (Tuna sn, Roskilde amt)

---

¹¹ Rbg hd domb. vintertinget 1689 vol. 1683-89 fol. 243 v, 244. Skuldsedel och N. P:s inlaga bland tillh. innel. handl.

mellan 1681 och 1683, där han står upptagen i mantalslängden som åbo på en gård med stor kreatursbesättning, får en son 1681 och hans hustru förekommer som fadder.¹² Efter 1683 är han och hans familj emellertid fullkomligt försvunna. Namnet Svåger eller Svågersson har därefter inte kunnat påträffas varken i Vindinge eller på andra tänkbara platser på Själland. Hans gård har övertagits av en man, Sören Jakobsson, från Heljarp i Tofta socken i Skåne, som stannar kvar i Vindinge och dör där 1705. Nils Persson från Heljarp, som samtidigt med Svåger Bengtsson bott i Vindinge, dock ej som åbo utan som »indeste» (inhyses), försvinner liksom denne därifrån 1683. Han har, som vi sett, återvänt till Heljarp, där han troligen är identisk med en Nils Persson, som någon gång mellan 1683 och 1686 upptagit frälsehemmanet Heljarp nr 13 3/4, det hemman ovannämnde Sören Jakobsson kommit ifrån.¹³ Det kan tänkas att Svåger Bengtsson också återvänt till Skåne, fast vi inte kan spåra honom här. Förutom Sven Svågersson förekommer i 1696 års katekismilängd för Örja en »pojke» Bengt Svågersson, som även kan antagas vara en son till Svåger Bengtsson. Han är sedermera försvunnen.

En sak tycks i alla fall vara klar. Bönderna och deras söner har inte varit fullt så ovilliga att återvända, som Fabricius velat göra gällande och det har inte varit fullt så omöjligt för dem att göra det, som Åberg anser. Fler bönder än man tror har återvänt, även om de kan vara svåra att identifiera, antingen därför att de varit för gamla att återupptaga en gård, som Jöns Eskilsson i Vadensjö, återupptagit en annan gård än den de förut brukat, som Nils Persson i Heljarp eller rent av hamnat i en helt annan socken, som Svenning Nilsson från Sireköpinge. Då han återvänt från Danmark upptog han nämligen 1682 på frihet nr 1 7/8 i Härslövs socken och by. Att även vuxna söner till bönder, som flytt till Danmark och stannat kvar där, har återvänt och blivit svenskar är svarvaren Anders Jönsson och kanske också Sven Svågersson ett bevis för.

¹² DRA och Landsarkivet for Sjælland m.m. Jagtvej 10 Kph.

¹³ I jordrevningsprotokollet 1670-71, KKA, finns på nr 13 3/4 Heljarp, Tofta sn, uts. frälsehemman till Sireköpinge, Jakob Sörensson, »själve en gammal man, men sonen Sören Jakobsson duktig till knekt».

Undersöker man jordeböckerna för andra byar runt Landskrona än de tre här aktuella, finner man i åtskilliga fall att namnen på bönder, som under åren 1681–1686 på frihet upptagit sina egna gårdar (det står då endast *ett* namn för gården, annars två, den förre och den nye åbons), stämmer med namnen på sådana, som fått bäckenbrev i Köpenhamn.¹⁴

Det förefaller inte som om de återvända blivit misskrediterade på något sätt. I varje fall finner man ingenting som tyder på detta i Rönnebergs härads dombok. Nils Persson i Heljarp och Svenning Nilsson i Härslöv talar fritt vid tinget 1689 om, att de varit i Danmark under kriget. Svenning Nilsson har visserligen återvänt med detsamma och kunnat utnyttja det 1680 utfärdade pardonsplakatet, men Nils Persson har efter allt att döma återvänt först någon gång mellan 1683 och 1686 utan att få några efterräkningar. Stod inte det första plakatets pardon fortfarande fast för dem, som frivilligt återvände, och var det inte bara ett

---

¹⁴ Några exempel kan anföras:

1681 års jordebok visar att Olof Hansson på kronohemmanet nr 3 2/3 i Nedre Glumslöv, Jöns Ohlsson på kronohemmanet nr 2 2/3 och Jöns Jönsson på geistliga hemmanet nr 13 7/8 i samma by år 1680 återupptagit sina hemman på fyra års frihet. Men den 14 juni 1678 har Olof Hansson från Glumslöv i Skåne, med fattig vanför hustru, bortjagad från sin brända gård, fått bäckenbrev i Danmark, den 8 juli samma år har bäckenbrev beviljats Jöns Ohlsson av Glumslöv i Skåne och den 16 jan. 1679 har Jöns Jönsson från Glumslöv fått sitt bäckenbrev. Samma jordebok redovisar ytterligare nio gårdar i Glumslöv, som upptagits med frihet och i sex fall av dessa överensstämmer namnen på de åbor, som upptagit dem, med namnen på sådana glumslövsbor, som fått bäckenbrev i Danmark. I ett par fall förefaller det sannolikt att det är söner, som upptar fädernas gårdar.

I 1675 års mantalslängd finns på den ena halvan av gården Hilleshög nr 19, Härslövs sn, jämte en Lasse Jönsson även Knut Ohlsson. 31 jan. 1679 har Knut Ohlsson från Hilleshög uti Skåne beviljats bäckenbrev i Danmark. 1681–84 redovisas gården som öde men 1685 har Lars Jönssons halva av Hilleshög nr 19 upptagits på frihet av Knut Ohlsson. Enligt gammal släkttradition skall bonden på denna gård ha vistats i Halland under kriget, men sedan kommit tillbaka till sin gård. Tiden från fredsslutet till 1685 (då frälsegårdarna började tagas upp) kan ge utrymme för en sådan vistelse efter återkomst från Danmark. Återupptagandet av gården skulle ha underlättats av en nergrävd påle med åbons namn och återfinnandet av en likaledes nergrävd penningssumma.

nytt försök att locka kanske något ovilliga bönder tillbaka igen, som kungen motsatte sig? 1694 har Svenning Nilsson blivit fjärdingsman och 1698 blev han nämndeman.

Vill man försöka tänka sig in i vad som kan ha hänt med de försvunna Örja- och Vadensjöbönderna, finns det flera möjligheter.

För det första är säkert flera av dem döda. Kriget for hårt fram. Det var inte bara soldatesken som härjade, utan också farsoter. I synnerhet våren 1677 led den svenska hären, som låg förlagd till Bälteberga, svårt av sjukdom och smittan spred sig till byarna runt omkring. Sthen Jacobsen omtalar att i somliga byar dog bondefolket helt ut.¹⁵ Ett bevis på detta får man i de bevarade kyrkoböckerna för Sireköpinge och Halmstad, som visar att under 1677 dog i dessa socknar resp. 128 och 152 personer, därav resp. 113 och 145 under tiden januari–april, medan de närmast föregående och efterföljande åren visar dödssiffror på 9–23 personer. Även den danska hären lär ha lidit av sjukdomen, fastän i mindre grad, men Jacobsen påpekar att många i Landskrona dog bort.

För det andra finns det antagligen några flera än de vi känner till, som flydde över till Danmark och stannade och dog där. Har de inte fått bäckenbrev är de svåra att spåra. Mantalsslängderna tar inte upp namnen på dem, som ansågs oförmögna att betala skatt. I Vindinge t.ex. kan man se, att det förutom de bofasta eller något bemedlade fanns ytterligare minst tio skåningar utplacerade hos olika bönder, men mantalsskrivaren deklarerar, att han nämner dem inte vid namn, då de »äro forden skull fra hus och hjem och alldeles intet har att giva». Vindinge kyrkböcker har fylliga uppgifter med namn, ålder, födelseort och föräldrar för avlidna skåningar, men detta är ett undantag. Mer typiska är följande anteckningar i Værlöse dödbok: 1682 1 jan. en gaml skonsk man her i byn ved nafn Jens Andersön.

---

¹⁵ JACOBSEN, a.a. s. 83.

1684 10 febr. en fremmed stackars man som var kommen fra Swaalöff.

Vi kan inte heller bortse från att det kan finnas några av våra sockenbor i byar på andra håll. De kan, som Mattias Svensson, ha sökt sig till en ny gård, när den gamla bränts, de kan, som i andra fall vi känner till, ha kommit tillbaka något år efter krigsslutet, funnit sin gård upptagen av en roteknekt och så sökt sig en ny gård i en annan by och socken eller de kan kanske, om de varit för gamla för att börja på nytt, ha funnit en fristad hos en son eller dotter i en annan socken.¹⁶

I domböckerna kan vi finna åtskilliga exempel på att bönder efter kriget bor i andra socknar än före.

Jöns Torstensson, som före kriget i 15 år brukat domkyrko hemmanet Lilla Hörstad nr 1 3/8, Asmundtorps sn, har 1684 tillträtt krono hemmanet Södra Möinge nr 2 1, Billeberga sn, sedan hans förra hemman 1680 upptagits med rote av en Olof Nilsson.¹⁷

Jöns Andersson (f. i Asmundtorps by 16(22)), som före kriget i 35 år bott i Rönneberga by, Asmundtorps sn, där han brukat frälse hemmanet nr 13 3/4, finns efter kriget i Tarstad by, Tirups sn, där han dock inte tycks bruka något hemman. Gården i Rönneberga har 1682 på frihet upptagits av en Knut Jönsson, som inte är hans son.¹⁸

Jöns Ohlsson f. 16(32), som före kriget i 26 års tid bott i Asmundtorps by, där han brukat frälse hemmanet nr 8 1/2, finns efter kriget på frälse hemmanet nr 6 7/8 i Arrarp, Härslövs sn, tillsammans med en Olof Jönsson, som kan vara hans son.¹⁹

¹⁶ Lars Jöransson, som 1682 har efterträtt en roteknekt på Alfastorp nr 1, Asmundtorps sn, kan t.ex. mycket väl vara åbon från Vadensjö nr 11, som återvänt från Danmark, fastän det inte gått att få fram bevis för det.

¹⁷ Rbg hd domb. 1683-89, sommaringet 1684 fol. 22, sommaringet 1687 fol. 179. Jordrevningsprotokollet 1670-71 (KKA) Malmöhus län, Rönnebergs hd, Asmundtorps sn. Jordebok 1681 (KA) Malmöhus län, Rönnebergs hd, Asmundtorps sn. Jordebok 1686 (KKA) Malmöhus län, Rönnebergs hd, Billeberga sn.

¹⁸ Rbg hd domb. 1683-89, vintertinget 1686 fol. 128 v, 129, sommaringet 1692 fol. 124. Jordrevn.prot. 1670-71, Rbg hd, Asmundtorps sn. Jordeboken 1682 (KA) Malmöhus län, Rbg hd, Asmundtorps sn.

¹⁹ Rbg hd domb. sommaringet 1692 fol. 124. Jordrevn.prot. 1670-71 Malmö-

Jöns Ohlsson, som före kriget i 40 år brukat frälsehemmanet nr 12 7/8 i Rönneberga, Asmundtorps sn, finns efter kriget i Norra Möinge, samma sn, där han inte tycks bruka någon gård. Hemmanet i Rönneberga är öde ännu 1686.²⁰

I en inneliggande handling till 1685 års dombok omtalas Jeppa Persson i Eskatorp (Härslövs sn), »som nu bor i Tarsta». Jeppa Persson tycks ha brukat frälsehemmanet nr 5 2/3 och har möjligen redan under kriget efter en Pål Jönsson övertagit domkyrkohegmanet nr 4 1/3 i Tarstad, Tirups sn, som 1681 räknas som »behållen gård».²¹

Clemmet Bengtsson, som före kriget i åtta års tid brukat kronohemmanet nr 4 1/2 i Säby, har 1682 efter en utebliven roteknekt upptagit kronohemmanet nr 2 3/4 i Tullstorp, Örja sn. Hans eget hemman, som han 1667 övertagit efter sin svärfar, hade 1681 upptagits med rote av en Anders Ohlsson.²²

Truls Ohlsson, som före kriget i 30 års tid brukat annexehemmanet i Säby, nr 8 5/8, finns 1686 på Härslöv nr 16 1/4 (från kronan förbytt till frälse utsockne under Bälteberga). Han tycks först ha återupptagit hemmanet i Säby på frihet 1680, men sedan, 1682, ha lämnat det till en Lars Nilsson. 1686 är det dock åter öde. Hemmanet i Härslöv tycks också först ha återupptagits av den förra åbon, som dock sedan lämnat det.²³

Man får tydligen, när man försöker göra sig en uppfattning om hur ödegårdarna upptagits efter kriget, göra klart för sig, att det inte bara skett en inflyttning av bönder från annat håll utan

---

hus län, Rbg hd, Asmundtorps sn. Jordeboken 1686 Malmöhus län, Rbg hd, Härslövs sn.

²⁰ Rbg hd domb. vintertinget 1686 fol. 129. Jordrevn.prot. 1670-71 Malmöhus län, Rbg hd, Asmundtorps sn. Jordeboken 1686 Malmöhus län, Rbg hd, Asmundtorps sn.

²¹ Jordrevn.prot. 1670-71 Malmöhus län, Rbg hd, Härslövs sn. Jordeboken 1681 och 1686 Malmöhus län, Rbg hd, Tirups sn.

²² Rbd hd domb. vintertinget 1694 fol. 227. Jordrevn.prot. 1670-71 Malmöhus län, Rbg hd, Säby sn. Jordeboken 1681 Malmöhus län, Rbg hd, Säby sn. Jordeboken 1682 Malmöhus län, Rbg hd, Örja sn.

²³ Rbg hd domb. vintertinget 1694 fol. 227. Jordrevn.prot. 1670-71 Malmöhus län, Rbg hd, Säby sn. Jordeboken 1681, 1682 och 1686 Malmöhus län, Rbg hd, Säby och Härslövs sn.

också i rätt stor utsträckning en omflyttning av de tidigare åborna, som gör att åderlåtningen och nyinflyttningen vid ytligt betraktande ser större ut än den i själva verket är.

5

Upptagandet av ödegårdarna

När det gäller att försöka reda ut hur och av vem gårdarna i de härjade byarna återupptogs, visar det sig lämpligt att dela upp upptagandet i olika etapper med var sin grupp bönder, som diskuteras var för sig.

Följande indelning har tillämpats:

- I: De bönder, som upptog gårdar på frihet 1680–81
- II: De bönder, som upptog gårdar med rote 1680–81
- III: De bönder, som ersatte uteblivna roteknektar 1682–83
- IV: De bönder, som upptog hemman 1684–87
- V: De bönder, som kom 1688–89
- VI: Efterföljare under 1690-talet

För varje grupp har ett försök gjorts att utreda i vad mån dessa bönder kunde klara sina hemman och lämna dem i arv till sina efterkommande, så att dessa kom att utgöra ett bestående inslag i byarnas befolkning även i framtiden.

Gårdar upptagna på frihet 1680–81

Den första av dessa grupper består av åtta bönder: i Örja Hans Jönsson nr 2, Knut Bengtsson nr 6, Lars Nilsson nr 7, Anders Erlandsson nr 8, Nils Ohlsson nr 10, Truls Svensson nr 20, Per Truedsson nr 21 och i Tullstorp Bengt Persson nr 3. Ingen gård i Vadensjö upptogs vid denna tidpunkt på frihet. Fem av dessa bönder, Hans Jönsson, Lars Nilsson, Nils Ohlsson, Per Truedsson och Bengt Persson återupptog de gårdar, som de brukat före kriget. Anders Erlandsson hade före kriget brukat annex-

hemmanet Örja nr 11, men upptog nu stadens veckodagshemman nr 8 och Knut Bengtsson, som upptog stadens hemman nr 6, var född på Vadensjö nr 11 och står i 1675 års mantalslängd för Vadensjö nr 18. Var den åttonde, Truls Svensson, närmast kommit ifrån är obekant, men han var, enligt uppgift i Örja kyrkobok 1698, född i Hinderstorps by (=Henrikstorp, nuvarande Gustavsborg) i Perstorps socken anno 1638 och hans hustru, Kiehlu Kerstensdotter, var född 1613 i Röshult, Hörjasn (Örja kyrkobok 1696). Han och hans hustru var sålunda i varje fall skåningar.

Dessa bönder tillhörde alltså på ett undantag när de tidigare åborna i byarna. De flesta av dem var inte unga, när de upptog gårdarna. Knut Bengtsson var i 30-årsåldern, de övriga i 40-50-årsåldern och däröver. Likväl lyckades de alla klara sina gårdar, så att icke något av dessa hemman antecknas som öde under de närmaste 20 åren. Den ende, som tycks ha fått gå ifrån sin gård i förtid, var Bengt Persson på Tullstorp nr 3. Han står 1700 mantalsskriven på nr 8 och domboken 1706 omtalar, att han även brukat $\frac{2}{3}$ av detta hemman, som delvis varit underlagt hans rusthåll, men att han blivit utarmad och utslagen från rusthållet och nu sitter inhyses utgammal. Han bör vid den tiden ha varit minst 70-80 år och han hade ingen son. Enda dottern satt redan som gift på en gård i Qvistofta. Knut Bengtsson, som hade en 20 år äldre hustru, dog barnlös, men de övriga kunde alla lämna sina gårdar i arv till barn eller unga hustrur, som med nya män satt kvar på gårdarna.

Gårdar upptagna med rote 1680-81

Enligt 1681 års jordebok skulle under åren 1680 och 1681 23 st. hemman i dessa socknar ha upptagits med rote. Det gäller sex hemman i Örja (nr 1, 3, 4, 5, 9 och 12), tre hemman i Tullstorp (nr 1, 2 och 4) och 14 hemman i Vadensjö (nr 1-14). Av dessa hade nr 9 och nr 12 i Örja tillskrivits vardera två åbor.

Alla dessa hemman var av de typer som i jordeboken står under beteckningen »kronohemman» eller »kanike- och geistlige hemman». De återstående 15 hemmanen (Örja nr 11, 17, 18 och 19, Tullstorp nr 5, 6, 7, 8 och 9 samt Vadensjö nr 17–22) låg fortfarande öde. Utom Örja nr 11, som var annexhemman, står alla dessa i jordeboken under rubriken »adelens utsocknehemman», även om några av dem (Tullstorp nr 8 och Vadensjö nr 17–19) redan 1675 tycks ha varit förbytta till kronan.

Alla roteknektarna hade emellertid inte infunnit sig till sina gårdar. Det är ett förut känt faktum att många bönder och drängar, som tvångsvis tillskrivits en ödegård, stack sig undan och aldrig kom till sin gård. Genom en jämförelse mellan 1681 års jordebok, 1681 års mantalslängd och 1682 års jordebok kan man se vilka roteknektar det var, som i detta fall uteblev. Det var sex st., nämligen de två på nr 12 i Örja samt de, som tillskrivits nr 2 i Tullstorp samt nr 8, nr 12 och nr 13 i Vadensjö. Förhållandet på Örja nr 9 är litet oklart. Detta hemman hade tillskrivits två åbor av vilka vi vet att den ene, Nils Andersson, infunnit sig. Det finns emellertid en viss sannolikhet för att den andre, Anders Sörensson, är hans fader, som i så fall även tillskrivits en gård i Tullstorp och står upptagen på mantalslängden för denna by.

I själva verket var det alltså endast 18 gårdar, som fått nya åbor genom utskrivningen och inte 23. Av dessa 18 åbor lämnade 10 åter sina hemman före 1690.

Om fem av dessa, Olof Jönsson Örja nr 4, Sören Frantzön Vadensjö nr 5, Anders Persson (svarvare) Vadensjö nr 6, Sören Jeppsson Vadensjö nr 9 och Per Andersson Vadensjö nr 11, vet vi att de kommit till sina gårdar (mantalsl. 1681 och 1684) men lämnat dem öde igen, Olof Jönsson sin redan 1683, Sören Frantzön, Anders Persson och Sören Jeppsson sina 1684 och Per Andersson sin 1685. Sören Frantzön och Anders Persson har rymt från gårdarna.¹

---

¹ Uppgift i Verifikationer till 1684 års Landsbok II fol. 4105, KA.

Lars Jeppsson Vadensjö nr 2 har 1689 »för fattigdom och armod ej kunnat bliva vid gården», varför han av länsman Per Persson blivit antagen till artillerikusk.²

Nils Andersson, som står för halva Örja nr 9, har senast 1683 lämnat detta hemman till en Anders Jönsson, som troligen är identisk med Anders Jönsson på nr 1.³ Denne står upptagen i mantalslängden 1681 och har således infunnit sig, men nr 1 har ny åbo 1682. Nils Andersson finns kvar i byn 1685 och det finns, som ovan nämnts, stor sannolikhet för att han är son till Anders Sörensson, som först tillskrivits Tullstorp nr 4 men 1682 har bytt hemman med Sören Persson på Örja nr 3. Denne har i varje fall en son Nils Andersson, som genom att gifta sig med en änka 1701 blir åbo på Vadensjö nr 20.

Anders Sörensson behåller inte Örja nr 3 längre än till 1685, då han lämnar det öde. Därefter finns han kvar som husman till sin död 1706.

Anders Christofferssens hemman, Vadensjö nr 1, står skrivet som öde 1685, men 1688 står Anders Christoffersson fortfarande för halva hemmanet medan halva är öde. 1684 års jordebok upptar även namnet Jeppe Larsson för detta hemman men i verifikationerna till landsboken för detta år finns en uppgift att denne rymt. 1689 har hemmanet fått ny åbo. Anders Christoffersson stannar kvar som husman och finns i byn 1716.⁴ Uppgifter om hans död saknas. Antagligen har han dött mellan 1717 och 1725 då det finns en lucka i kyrkoboken.

Hans Andersson Vadensjö nr 7 har lämnat sitt hemman 1686. Han tycks också stanna kvar och står upptagen som inhyes på hemmanet så sent som 1719.⁵ Han uppges då vara 81 år gammal.

Efter tio år fanns det alltså kvar åtta av de 25 tillskrivna och 18 tillträdde roteknektarna på gårdar i byarna. Av dessa fanns fem fortfarande kvar på de gårdar de ursprungligen tillskrivits medan tre bytt till andra gårdar inom socknen.⁶

² Rönnebergs härads dombok hösttinget 1696 fol. 408.

³ Rönnebergs härads dombok vintertinget 1685 nr 9.

⁴ Rönnebergs härads dombok 1716, extra ord. ting 10 juli.

⁵ Katekismilängd för Vadensjö 1719.

⁶ Kvar på den ursprungliga gården fanns Per Eriksson på Tullstorp nr 1, Mats Månsson på Vadensjö nr 3, Bo Andersson på Vadensjö nr 4, Knut Christoffersson på Vadensjö nr 10 och Truls Nilsson på Vadensjö nr 14. Anders Jönsson

Men även av dessa åtta övergav två i förtid sina hemman och socknen. Sålunda lämnade Mats Månsson Vadensjö nr 3 sitt hemman någon gång mellan 1696 och 1699 efter att ha haft process med grannarna om gårdens gränser.⁷ Det är troligt att han, då han såg hemmanets areal förminskad, sökt sig ett bättre hemman på annat håll. Per Eriksson på Tullstorp nr 1 gick ifrån sitt hemman 1705 och flyttade till Torna härad.⁸ Han säges ha blivit fattig på grund av fylleri och låtit gården förfalla. De övriga sex stannade i socknarna till sin död.

Bo Andersson Vadensjö nr 4 dog redan 1693, men änkan gifte om sig och fortsatte att bruka gården tillsammans med sin nye man. Bo Anderssons barn tycks ha lämnat trakten men genom nya giften efter dödsfall fortsatte gården att gå i arv i den nya släkten.⁹

Anders Jönsson lämnade sitt hemman, Örja nr 9, någon gång mellan 1701 och 1709 och upptog i stället 1/8 av nr 12, som ditintills legat öde och avhyst i 30 år, obebyggt men brukat till ett annat rusthåll, som blivit utslaget.¹⁰ Han tycks inte ha efterlämnat några barn.

Sören Persson övergav sitt hemman omkring 1708 för fattigdoms skull och fanns sedan inhyses 1710 hos en son, Anders Sörensson på Tullstorp nr 1 och 1719 på sitt gamla hemman.¹¹ Sonen har lämnat sitt hemman mellan 1725 och 1737 och finns sedan, liksom en bror, kvar som husman i byn.

Endast tre av de ursprungliga roteknektarna fanns alltså till slut kvar på sina hemman och lämnade dem i arv till sina barn. Det var Nils Kylling på Örja nr 1, Knut Christoffersson på Vadensjö nr 10 och Truls Nilsson på Vadensjö nr 14. I alla tre fallen satt deras barnbarn på gårdarna 1767. Enligt uppgift finns ättlingar till Truls Nilsson ännu kvar på nr 14.

---

hade däremot, som förut nämnts, 1682 flyttat från Örja nr 1 till Örja nr 9, Sören Persson 1682 från Örja nr 3 till Tullstorp nr 4 och Nils Persson Kylling 1689 från Örja nr 5 till Örja nr 1.

⁷ Rönnebergs härads dombok sommaringet 1696 fol. 386 v.

⁸ Rönnebergs härads dombok 1707 21 juni.

⁹ Namnen på Bo Anderssons barn, Sissa, Karna och Elna Bosdöttrar samt Anders Bosson (från Malmö) återfinnes i en bouppteckning efter Sissa Bosdotters man, Lars Persson i Tommarp, bland Skytts härads bouppteckningar för 1725 (LLA).

¹⁰ Rönnebergs härads dombok 1709 23 febr.

¹¹ Rönnebergs härads dombok 1708 2 mars och 1710 16 juni. Mantalslängd 1710 Malmöhus län, Rbg hd, Örja sn (KA). Katekismilängd för Örja 1719 (LLA).

För de åbor, som lämnade gårdarna och socknarna i förtid, har vi inga uppgifter om härkomst och ålder. För fem av dem, som stannade kvar i byarna, Nils Persson Kylling, Sören Persson, Anders Christoffersson, Hans Andersson och Truls Nilsson samt de fyra förstas hustrur, saknas också uppgifter i dödboken. De har antagligen alla dött mellan 1717 och 1725, då det finns en lucka i kyrkoböckerna. Om Truls Nilssons hustru, Boel Matsdotter vet vi emellertid att hon var född 16(52) i Fuglie socken och by, Skytts härad och vi har därför all anledning att tro, att Truls Nilsson själv också kom från Söderslätt.¹² Tillnamnet Kylling är bekant från flera orter på Söderslätt men tycks inte ha förekommit i Landskronatrakten tidigare. Det pekar alltså åt samma håll. Om de övriga vet vi att de kom från Söderslätt. Anders Jönsson var sålunda född 16(56) i Västra Värlinge by, Bodarps sn, Skytts härad, Knut Christoffersson var född 16(55) i Vellinge by och sn, Skytts härad, Bo Anderssons hustru, Kerstin Matsdotter var född 16(53) i Klagstorps by och sn, Oxie härad och det finns en vigselnotis 1681 i Stora Hammars kyrkobok för Bo Andersson och Kerstin Matsdotter, som sannolikt gäller detta par.¹³ Efter mannens död gifte Kerstin Matsdotter om sig med en Nils Larsson, född 16(66) i Skegrie sn, Skytts härad.¹⁴ Då Anders Sörensson dog 1706 står det ingen anteckning i kyrkoboken varken om ålder eller födelseort. Då hans hustru, Hanna Jönsdotter, dog 1708 hos sin son Nils Andersson i Vadensjö, får vi emellertid veta att hon var född 1638 i Västra Värlinge by, Bodarps sn, Skytts härad, hade trätt i äktenskap med Anders Sörensson vid 23 års ålder (1661) och varit änka i två år. Sonen, Nils Andersson, var född i Stora Hammars by och sn, Skytts härad.¹⁵

Som vi ser hade alla roteknektar, som vi har några upplysningar om, anknytning till Söderslätt. Man kan även finna uppgifter om att andra roteknektar i närliggande socknar kommit från Söderslätt. Som exempel kan nämnas Per Månsson, som från Lilla Isie sn i Wemmenhøgs härad förflyttades till Billeberga sn och vars rotekontrakt här är bevarat i en bilaga.

---

¹² Vadensjö kyrkobok 1711.

¹³ Örja kyrkobok 1717, Vadensjö kyrkobok 1715 och 1730.

¹⁴ Vadensjö kyrkobok 1734.

¹⁵ Vadensjö kyrkobok 1708 och 1710.

Gårdar upptagna 1682–83

På de gårdar, där de tillskrivna roteknektarna icke infunnit sig, hade det i alla fall utom ett (Örja nr 12) redan i 1682–83 års jordeböcker kommit nya åbor. I det rotekontrakt, som uppgjorts för varje knekt, hade det stipulerats att om roteknekten dog eller avvek skulle rotan vara skyldig att sätta en behållen bonde på gården igen. Eftersom förordningen om tvångsutskrivning av roteknektar till ödehemmanen på Aschebergs framställning till Karl XI blivit upphävd i augusti 1681, kan man fråga sig i vad mån dessa åbor kommit tvingade eller frivilligt. De under åren 1682–83 nytillkomna bönderna var sex till antalet: Jeppe Nilsson på Örja nr 1, Per Jönsson Örja nr 9, Clemmet Bengtsson Tullstorp nr 2, Jöns Trulsson Vadensjö nr 8, Nils Jeppsson Vadensjö nr 12 och Jöns Larsson Vadensjö nr 13.

Av dessa får man nog tänka sig att i varje fall två, Jöns Larsson och Clemmet Bengtsson, kommit frivilligt. Jöns Larsson var nämligen den tidigare åbon på Vadensjö nr 13, som återvänt från Danmark och Clemmet Bengtsson hade före kriget brukat en gård i Säby, som 1680 tillskrivits en roteknekt, som fortfarande satt kvar där. (Se sid. 423.) De övriga fyra hade alla kommit från Söderslätt, vilket skulle kunna tala för att de satts dit av en rota i stället för en avviken knekt.¹⁶

---

¹⁶ Per Jönsson var född 16(45) i V. Värlinge, Bodarps sn, Skytts härad och sannolikt bror till Anders Jönsson på samma gård (Örja kyrkobok 1733). Jöns Trulsson var född 16(25) i Lilla Hammars by, Stora Hammars sn, Skytts härad och hans hustru, Karna Persdotter Bådth 16(24) i Hököpinge by och sn, Oxie härad (Vadensjö kyrkobok 1709, 1708). Nils Jeppsson var född 16(57) i Lilla Isie sn, Vemmenhögns härad och hans hustru, Bengta Ohlsdotter 16(61) i Ö. Värlinge by, Hammarlövs sn, Skytts härad (Vadensjö kyrkobok 1737, 1729). Var och när Jeppe Nilsson var född finns det ingen uppgift om. Han dog 1719, då ingen kyrkobok finns. Men hans första hustru, Elna Månsdotter, var född år 1655 i Mellan-Grevie, Oxie härad och bland Oxie härads bouppteckningar mars 1719 förekommer en för Mats Nilsson, Stora Hammar nr 2 (Skytts härad), där Jeppe Nilsson i Örja och Hans Nilsson i Hötofta uppges vara närvarande som morbröder till arvingarna, så det kan knappast råda något tvivel om att Jeppe Nilsson var

För att det fortfarande skulle förekomma ett visst tvång talar också formuleringen i ett intyg, som bymän i Tofta inlämnat till vinteringet 1690 för en Håkan Persson, som blivit krävd för landgille för 1688 och 1689. De säger att han åbor en gård, som Per Jeppsson tillförne var skriven till, och framför som ursäkt för hans svårighet att betala att han blev *tvungen* att antaga en ödegård vars halva part, som tillhörde kyrkan, han inte varit mäktig att bruka utan låtit ligga öde. Bymännen hade övertalat honom att sätta även denna i bruk mot villkor att han skulle få frihet för 1688 och 1689. Då han var en utfattig, förarmad man, betygade de att han inte kunde stanna på gården, om han inte blev befriad från att betala den resterande skatten.¹⁷

Det finns emellertid också ett vittnesbörd som talar för att det vid denna tid inte gick att tvinga någon till ett hemman men att det förekom en frivillig flyttning från Söderslätt till Landskrona-trakten. I ett memorial, ställt till generalguvernören och dagtecknat Malmö den 30 mars 1682 av befallningsmannen Nils Skåning, beklagar sig denne över hur besvärligt det är att man inte längre får tvinga de lata roteknektarna till hemmanen, dels frågar han, hur man skall förfara med en del bönder, som »rymt ifrån sina gårdar och upp till Landskrona-orten varest ingen inkvartering är».¹⁸

Liksom de åbor från trakten, som tidigare upptagit sina egna eller andra hemman, behöll Clemmet Bengtsson och Jöns Larsson trots sin relativt höga ålder, båda omkring 47 år gamla, sina hemman till sin död och lämnade dem i arv, Clemmet Bengtsson sitt till en svärson, Jöns Larsson sitt till sin hustru. Jöns Larssons barn kom på andra gårdar i byarna.

Av de övriga klarade sig Nils Jeppsson, som var 25 år, då han kom till Vadensjö, bäst. Han överlät så småningom hemmanet på en svärson medan en son, Hans Nilsson, kom på Vadensjö nr 18. 1767 satt två söner till denne på gårdar i Vadensjö. Per Jönsson (38 år)

---

född på Söderslätt. (Örja kyrkobok 1695. Enl. Mats Nilssons bouppteckning lever Jeppe Nilsson i mars 1719 men 1719 års katekismil. för Örja tar upp hustrun som änka.)

¹⁷ I jordeboken 1681 Malmöhus län, Rbg hd, Tofta sn står för ett 2/3 kyrkohemman i Tofta: Per Jönsson nu Per Jeppsson, upptaget med rote 1680. I jordeboken 1686 Malmöhus län, Rbg hd, Tofta sn står för kyrkohemmanet Tofta nr 8 2/3 till Tofta kyrka: Per Jönsson nu Håkan Persson 1/3 öde.

¹⁸ LLA, Ggka D IIIg: 8 fr Skåning 1682 30/3.

kunde överlåta sitt hemman till en son, 1725 är denne försvunnen. Av Jeppe Nilssons efterkommande kom så småningom en sonson att bli åbo på Tullstorp nr 4 medan Jöns Trulsson, som var 57 år då han kom till Vadensjö, kom på obestånd och flyttade till Landskrona. Ingen son tycks ha stannat i socknen.¹⁹

Av de fyra i denna grupp, som kommit från Söderslätt, blev det alltså två vars ättlingar kom att stanna kvar.

Upptagandet av frälsehemman 1684–87

År 1683 låg ännu alla frälsegårdarna öde, så när som på de två i Örja, nr 20 och 21, som 1681 upptagits med frihet. Det var nr 17–19 i Örja, nr 5–9 i Tullstorp och nr 17–22 i Vadensjö, alltså inalles 14 hemman. Visserligen hade Tullstorp nr 8 och Vadensjö nr 17–19 redan före kriget förbytt till kronan men de står i jordeboken intill 1688 under rubriken »Adelens utsockne hemman» och de blev upptagna samtidigt som de övriga frälsehemmanen. Karl XI var mån om att kronans gårdar skulle gå först, när det gällde att få hemmanen i bruk igen. Vi kan t.ex. se att Ascheberg utfärdat en skrivelse, daterad Malmö 2 mars 1684 och ställd till samtliga befallningsmän, i vilken han säger, att de icke fick tillåta någon att begiva sig från kronans eller

---

¹⁹ Jeppe Nilssons ålder är obekant. Hans första hustru, Elna Månsdotter, som dog 1695 var 27 år då de kom. 1706 råkade han på obestånd och lämnade hemmanet öde och obesatt. 1707 återupptogs det av en son, som i sin tur övergav det igen 1710 för att bli ryttare i Lilla Hammar. 1712 återupptogs Jeppe Nilsson hemmanet och behöll det till sin död 1719. En son i andra giftet övertog gården men rymde från hem och familj. Hans son uppförde sig emellertid så väl att han fick arva den gård, där han tjänat som dräng.

Rbg hd domb. 1707 17 juli. Mantalslängd 1710 Malmöhus län, Rbg hd, Örja sn (KA), Jordeboken 1712 Malmöhus län, Rbg hd, Örja sn (LLA). Katekismil. för Örja 1719. 2:a provinskontoret 382: 1 (KKA): Förteckning över öde och på frihet upptagna hemman 1719–1726. Anteckn. i Örja kyrkobok vid Olof Jeppssons hustrus, Boel Nilsson, och vid Jöns Perssons död, båda 1764. Vadensjö kyrkobok 1708, 1709 och 1713.

transportera sitt hushåll på någon adelsmans gods, så länge som det uti vederbörandes befallning fanns någon kronans ödegård, som kunde upptagas och bringas till bruk.²⁰ Samtidigt omtalar Ascheberg i sin ämbetsberättelse 1693 att »vad adelsgodsen vidkommer, så blev var och en Proprietarius tillhållen och förmanad att draga omsorg för att bekomma åbor på dess ödehemman med mindre han inom viss tid icke ville cedera sin rätt därtill».²¹ Man kan antaga att det var i anslutning härtil som befallningsmannen Christoffer Benediktsson till Rönnebergs härads laga höstting 1684 »insinuerat» en skrift angående sin herres Herr välborne Rommels ödegods i detta härad, där han erbjuder sig att giva till dem, som samma ödegårdar mottaga, icke allenast skälig frihet utan ock byggningstimmer, sädeskorn, tunna för tunna »med mera dess innehåll». Dat. Trudstorp den 30 sept. 1684.

Under tiden 1684–87 blev nu enligt jordeböckerna sju av frälsehemmanen i byarna upptagna på frihet. Det var Tullstorp nr 9, som 1684 upptogs av Hans Persson, Örja nr 18, som 1685 upptogs av Christian Qvist, nr 5, nr 6 och nr 7 i Tullstorp samt nr 22 i Vadensjö, alla upptagna 1686 av resp. Anders Persson, Jöns Jönsson, Per Andersson och John Ohlsson, samt Örja nr 19, som 1687 upptogs av Anders Bengtsson Holm och Jeppa Bengtsson. Dessutom återupptogs, likaledes på frihet, två kronohemman, som på nytt blivit öde 1684, nämligen Vadensjö nr 9 1686 av Per Carlsson och Vadensjö nr 5 1687 av Anders Persson.

Av dessa åbor var två bönder från tiden före kriget. Den Anders Persson, som nu upptog Tullstorp nr 5, hade enligt egen utsago under sju års tid före kriget brukat Örja nr 19. Dessutom påstod han sig kunna minnas 40 år tillbaka, vilket tyder på att han har vuxit upp i församlingen. Under kriget hade han vistats i Landskrona.²² John

²⁰ LLA, Ggka D IIIg: 13 fr Eneroth 11/11 1687 s. 14.

²¹ J. ROSÉN, Rutger v. Aschebergs ämbetsberättelse 1693, Sc 1946 § 13.

²² Rönnebergs härads dombok vol. 1683–89 vintertinget 1687 fol. 172 ff., inl. handl. till 1705 års vinterting.

Ohlsson, som upptog Vadensjö nr 22 var samme åbo, som brukat gården före kriget.²³ Var han befunnit sig under mellantiden är inte bekant.

Jeppe Bengtsson, som tillsamman med Anders Bengtsson Holm upptog Örja nr 19, var med rätt stor sannolikhet son till den förre åbon på Örja nr 3, Bengt Ohlsson. Krigstiden tycks han ha tillbragt i Landskrona. Huruvida Anders Holm var hans bror har varit omöjligt att fastställa, men de har samtidigt avlagt borgared i Landskrona 1685 och Anders Holms hustru var fadder till Jeppa Bengtssons barn 1695 (det första i kyrkoboken, vilken börjar 1693), trots att de då hade flyttat till Örstorp i Asmundtorps sn och lämnat Jeppe i ensam besittning av Örja nr 19.

Det finns indicier som talar för att också Per Andersson på Tullstorp nr 7 hörde till förkrigsbönderna och var son till den förre åbon på detta hemman, Anders Jönsson. Denne hade 1675 en son Per och då Per Andersson dör 1736 finns det ingen anteckning om att han skulle vara född utom församlingen.

Av de övriga skall Hans Persson enligt ett intyg från förre stads-komministern i Landskrona, Nicolaus Delphin, ha kommit från Söderslätt »hit upp en öde plats i Tullstorp att uppbygga». Härför talar kanske också att hans första hustru, Boel Nilsdotter, som dog någon gång på 90-talet (utan ant. i kyrkoboken) hade en bror, Hans Nilsson i Arrarp, som 1681 kommit som roteknekt till sitt hemman. Då Hans Perssons mor, Bengta Jönsdotter, dog 1695, säges hon emellertid vara född i Norra by, Sireköpinge sn anno 1625.²⁴

Var Jöns Jönsson kom ifrån är obekant. Troligt är att han kom ifrån trakten. Hans hustru, Elsa Mattisdotter, uppges vara född 16(60) i Ottarps sn.²⁵

Christian Qvist, som upptagit Örja nr 18 var ingen vanlig bonde. Han var dansk född och hade under kriget (antagligen 1678) kommit till Landskrona, där han lyckats bli underfogde och få rättighet att som prokurator föra andras talan vid tinget. Vid krigets slut stannade han kvar och svor svenske kungen trohetsed 1679. 1683 blev han emellertid på grund av sitt bryska uppträdande avsatt från

---

²³ J. O. vittnar vid tinget om förhållanden i Vadensjö före kriget. Rbg hd domb. vintertinget 1697 fol. 457.

²⁴ Rbg hd dombok hösttinget 1699 fol. 226 jämte innel. handl. Örja kyrkobok 1695.

²⁵ Vadensjö kyrkobok 1731.

sin tjänst och dessutom ådömd böter.²⁶ Det var då han flyttade till Örja, där han 1683 står skriven på ett gathus och 1685 har upptagit ett frälsehemman.

Om Per Carlsson, som upptog kronohemmanet Vadensjö nr 9, vet vi inte mycket mer än att han 1689 har rymt från hemmanet »förmedelst fattigdom».²⁷ Den Anders Persson, som upptog Vadensjö nr 5, vet vi heller inte mycket om. 1691 har det kommit ny åbo på hemmanet, 1694 års mantalslängd upptar Anders Persson på gathus nr 16 och 1697 är han bortrymd, då han krävs på resterande landgille för sitt hemman.²⁸

Ser vi till ålder och förmåga att klara sina hemman hos denna första grupp åbor, som upptog frälsehemman, finner vi först att de flesta var relativt gamla, Hans Persson 43 år, Anders Persson 44 år, Per Andersson 40 år, John Ohlsson 61 år och Jeppe Bengtsson 42 år. Jöns Jönsson var den yngste, 27 år. Anders Holms och Christian Qvists ålder är okända.

I sitt intyg till Hans Persson (saken gäller hans dotters anspråk på arv efter modern) säger Nicolaus Delphin »sedan han ifrån Söder-slätt hit upp kom en öde plats i Tullstorp att uppbygga och bebo har hans tillstånd i hans salig hustrus tid varit mycket ringa och slett. Hans förra hustru var alltid sjuklig, han har haft litet förråd till uppehälle och det han kunnat förtjäna har han satt på gården». Troligen fick han det bättre med sin andra hustru, Anna Månsdotter. Hon tillhörde traktens gamla befolkning, född i Asmundtorp 1653. Då Hans Persson dog 1705 kunde hon och hennes nye man sitta kvar på hemmanet. Hans Perssons två döttrar, Sissa och Boel, tycks inte ha stannat som gifta i hemsöcken.²⁹

Anders Persson satt på sin gård, Tullstorp nr 5, till 1707. Då orkade han inte längre behålla hemmanet utan lämnade det öde och osått. Orsaken uppges vara för höga skatter och svåra stormskador på säd och årsväxt. Dessutom säges han vara gammal (70 år) och fattig. Hans stora fattigdom belyses även av prästens anteckning i kyrkoboken då den yngsta dottern gifte sig samma år: »1707 Den 15 Dec. copulerade jag Anders Erlandsson och Bengta Andersdotter

²⁶ Landskrona magistratsprotokoll 1679–83, LLA.

²⁷ Rbg hd domb. hösttinget 1696 fol. 408. Jordeboken har namnet Per Carlsson men i domboken står Carl Persson för samma hemman.

²⁸ Rbg hd domb. sommaringet 1697 fol. 12.

²⁹ Se not 24. Örja kyrkobok 1731.

i Tullstorp, och ehuruväl jag efter kyrkolagens 15 K. § 23 åtskillige gånger förehölt brudens fader, Anders Andersson (!) i Tullstorp att Bröllop måste ske efter urminnes plägsed i vår kristl. församling, kunde det dock medelst fattigdoms föregivande inte ske.» Svärsonen, som var bördig från Veinge i Södra Halland, övertog emellertid hemmanet på ett års frihet och gården bevarades i släkten. Två andra döttrar och en son till Anders Persson fanns redan på andra gårdar i Tullstorp och Vadensjö.³⁰

Jöns Jönsson satt på sin gård till 1716. Då brann gården med allt lösöre ner till grunden och Jöns Jönsson orkade inte bygga upp den igen. En dotter satt emellertid då som åbohustru på Vadensjö nr 1 och hos henne fick föräldrarna en tillflykt.³¹

Per Andersson satt kvar på sin gård till sin död 1736. Då övertogs hemmanet av hans unga andra hustru och hennes nye man. 1767 års mantalslängd visar emellertid att dessa då överlätit det till hustruns son med Per Andersson, Anders Persson, och själva sitter inhyses.

John Ohlsson behöll också sitt hemman till sin död 1708. Även hans hustru gifte om sig och behöll gården. Enda dottern satt då som åbohustru på Vadensjö nr 19, så gården kom inte att fortsätta i släkten.

Anders Holm lämnade efter några år hela Örja nr 19 till Jeppa Bengtsson och övertog i stället gården Örstorp i Asmundtorps sn, som fortsatte i hans släkt. Nr 19 gick i arv till Jeppa Bengtssons son och sonson.

Christian Qvist satt kvar på sitt hemman till omkring 1712, efter 1697 tillsamman med sonen Christian Christiansson. Då blev hemmanet taget ifrån dem, därför att de inte kunnat sköta det. 1709 på själva julafton hade den gamle Qvist blivit arresterad som opålitlig under krigstiden och fått tillbringa 8 mån. på Landskrona slott. Sonen hade (enligt fadern genom rotemästarens försummelse) blivit skriven till knekt men lyckats få sin tjänst vid artilleriet i Landskrona för att i någon mån kunna hjälpa till med skötseln av hemmanet.³² Till råga på allt hade den unge Qvists hela familj, hustru och fyra barn, dött under åren 1710–11, modern och två av barnen enligt uppgift

---

³⁰ Rbg hd domb. 21 juni. Örja kyrkobok 1707 (Anders Andersson är prästens felskrivning för Anders Persson) och 1742.

³¹ Rbg hd domb. vintertinget 1722. Katekismilängd för Vadensjö 1719.

³² Rbg hd domb. sommartinget 1709 17 juni, 1712 sommartinget 17 juni, höstinget 20 nov., 1713 28 okt.

i kyrkoboken av »den smittosamma farsoten» dvs. pesten. Efter 1713 finns det inga upplysningar om familjen vare sig i domboken eller i Örja eller Landskrona kyrkoböcker. Christian Qvist hade under sin tid i Örja genom sin kverulans och sin lust att författa skrivelser och uppträda vid tinget i mer än två decennier lyckats göra livet surt för sina grannar. Men det är det vi har att tacka för många värdefulla upplysningar i domboken.

Som sammanfattning kan man nog säga att de åtta bönder, som under åren 1684–87 upptog frälsehemman i stort sett klarade sig bra, trots relativt hög ålder. De tycks i de flesta fall ha haft tidigare kontakt med trakten. Det var först nya svåra tider på 1700-talet, som knäckte ett par av dem. De två, som under denna tidsperiod upptog kronohemman, klarade sig däremot inte.

Nya åbor efter 1687

Som vi förut sett hade åtskilliga av de roteknektar, som kommit och tillträtt sina hemman, efter några år åter lämnat dem och 1686 års jordebok redovisar inte mindre än 12 hemman som öde: kronohemmanen Örja nr 3 (öde 1685–87), Vadensjö nr 5 (öde 1684–86), Vadensjö nr 6 (öde 1684–88), annexhemmanet Örja nr 11 (öde 1681–omkr. 1693) samt de sedan kriget fortfarande oupptagna utsockne frälsehemmanen Örja nr 17 och 19, Tullstorp nr 8 (förbytt till kronan) samt Vadensjö nr 17–19 (likaledes förbytta till kronan) och nr 20 och 21. Av dessa blev som förut visats Örja nr 19 och Vadensjö nr 5 upptagna 1687.

År 1687 gjordes det en ny kraftansträngning att skaffa folk till ödegårdarna. På Aschebergs förslag bestämde nämligen Karl XI att man detta år skulle skriva ut knektar i Skåne till krigstjänst, enligt tillkännagivande för komplettering av de tyska regementena. (De närmast föregående åren hade utskrivningen skett i pengar.) Om någon hellre ville stanna hemma och överta

en ödegård skulle detta beviljas honom.³³ Ascheberg omtalar emellertid i sin ämbetsberättelse 1693 att det hela var en krigslist för att få folk till ödegårdarna. Före utskrivningen lät han undersöka och särskilt uppteckna vilka drängar som kunde vara lämpliga till att övertaga en gård och därtill var »bemedlade» och så lät han utskriva dessa i förhoppning att de skulle komma och be om att få övertaga en ödegård.³⁴ Samtidigt företogs en ny jordrevning, där bl.a. de flesta kronohemmanen i Vadensjö fick sänkt mantal och därmed nedsatt skatt.

Listen förefaller att ha lyckats så tillvida att 1688 års jordebok endast redovisar fem hemman som öde och år 1689 har också fyra av dessa fått åbor. (Örja nr 11 ligger som förut nämnts fortfarande öde.) Även på ett par hemman, som inte står som öde 1686, har omplaceringar skett.

De nya namn vi möter i 1688 års jordebok är i Örja: Anders Jönsson på nr 3, Bengt Knutsson på nr 4 (som redovisats öde 1683–85, men ej 1686 och 1687 då den åter stått med den tillsatte roteknektens namn) och Olof Jönsson på nr 17, i Tullstorp: Bengt Persson och ryttaren Sven Hyssing på nr 8 samt i Vadensjö: Anders Jeppsson på nr 7, ryttaren Bengt Sporre på nr 8, Jöns Bengtsson på nr 11, Israel Brenning på nr 17, Nils Jönsson på nr 18 och Jeppe Nilsson på nr 20.

Redan följande år har Olof Jönsson på Örja nr 17 ersatts med en Anders Persson och Jöns Bengtsson på Vadensjö nr 11 med Jöran Jönsson.

De fyra gårdar som upptogs 1689 låg alla i Vadensjö. Det var nr 1, nr 6, nr 19 och nr 21, som upptogs av resp. Trued Månsson, Per Persson, Nils Knutsson och Jöns Knutsson.

Granskar man de nytillkomnas vidare öden, finner man emellertid, att inte allt var så välbeställt. Det finns en viss sannolikhet för att Anders Jönsson på Örja nr 3 var identisk med Anders Jönsson på nr 9, som vid olika tillfällen brukade delar av andra gårdar jäm-

---

³³ ALF ÅBERG, *Indelningen av rytteriet i Skåne åren 1658–1700*, Lund 1947, s. 166.

³⁴ ROSÉN, 1946, *Aschebergs ämbetsberättelse* § 24 s. 49.

sides med sin egen.³⁵ Senast 1694 är han borta från gården igen och denna har fått ny åbo. Bengt Persson på Tullstorp nr 8 är identisk med Bengt Persson på Tullstorp nr 3. Han brukade $\frac{2}{3}$ av nr 8 jämte sin egen gård fram till omkr. 1700. Först en bit in på 1700-talet började det uppföras byggnader på gården, som inte tycks ha fått stadigvarande åbo förrän 1721. Ryttaren Sven Hyssing dog 1697. Han var Sören Perssons på nr 4 sventjänare och ersattes av denne, som till 1706 brukade den återstående tredjedelen av hemmanet jämte sitt eget.³⁶

Vad de återstående 12 beträffar, har inte mindre än åtta av dem åter lämnat sina hemman inom tio år. Bengt Knutsson på Örja nr 4 har lämnat sitt hemman senast 1696, då detta fått ny åbo. Han stannade kvar som husman och dog i byn 1709. Anders Perssons på Örja nr 17 hustru dog 1697 och därefter finns inga upplysningar om honom. 1698 har hemmanet ny åbo. Per Persson på Vadensjö nr 6 finns inte upptagen i 1694 års mantalslängd och inga vidare upplysningar finns om honom. Senast 1699 har hemmanet ny åbo. Anders Jeppsson på Vadensjö nr 7 har före 1694 lämnat sitt hemman, som då har ny åbo. 1700 dog hans hustru i Vadensjö. Därefter finns det inga upplysningar om honom. Ryttaren Bengt Sporre är borta från Vadensjö nr 8 före 1700. Bröderna Nils Jönsson på nr 18 och Jöran Jönsson på nr 11 i Vadensjö är borta 1697. Båda har då varit invecklade i skuldmål och om Nils Jönsson vet vi att han rymt från hemmanet då han krävts på tiondestädjan.³⁷ Jöns Knutsson på Vadensjö nr 21 har lämnat hemmanet senast 1698, då detta fått ny åbo. Han tycks dock stanna kvar i byn, där hans hustru dog 1707 och han själv gifte om sig 1708. Därefter finns inga säkra upplysningar om honom.

Om dessa personers härkomst och ålder vet vi följande. Bengt Knutsson var född 16(35) i V. Grevie, Oxie härad och alltså 53 år, då han kom till Örja. Hans hustru, Anna Mattisdotter, som dog 1695 var 20 år äldre och född i Klagstorps sn och by. Anders Perssons på Örja nr 17 hustru, Else Jönsdotter, var född i Vellinge i Skytts härad 1634 och alltså 54 år då de kom 1688. Anders Jeppssons på Vadensjö nr 7 hustru, Ingar Trulsdotter, var född i Bjäre härad i

³⁵ A. J. var troligen svåger med förrre åbon på hemmanet Anders Sörensson.

³⁶ Rbg hd domb. 1708 2 mars. 2:a provinskontoret 382: 1 (KKA): Förteckning över öde och på frihet upptagne hemman 1719–26. Örja kyrkobok 1697.

³⁷ Rbg hd domb. sommaringet 1697 fol. 12.

Bjällegården i Hjärnarps sn 1627 och alltså 61 år då de upptog gården.³⁸ Jöran Jönsson Vadensjö nr 11 och Nils Jönsson Vadensjö nr 18 var bröder. Nils Jönssons hustru, Elna Jönsdotter, som dog 1695 var född i Malmö 1647 och alltså 46 år då hon kom till Vadensjö. Jöns Knutsson på Vadensjö nr 21 förefaller, av fadderskap och intyg att döma, att vara bror till Nils Knutsson på nr 19. Han bör i så fall liksom denne (se nedan) var född på Söderslätt. Hans första hustru, Kjerstina Bengtsdotter, som dog 1707, var född i Halland 1671 och alltså helt ung.

De återstående fyra av de åbor, som kom 1688–89, satt kvar på sina gårdar till sin död, men endast till en av dem fanns det efter en generation efterkommande kvar i socknarna.

Trued Månsson på Vadensjö nr 1 var visserligen gammal, enligt kyrkobokens åldersuppgift 74 år, då han kom, men han tycks ha haft en yngre hustru och satt kvar på gården till sin död 1700. Trued Månsson var född den 19 jan. 1615 i Hököpinge by i Oxie härad.

Nils Knutsson, som kom på Vadensjö nr 19 var en ung man, 29 år, och tydligen ogift, då han kom. Hans hustru, Olu Jönsdotter var med all sannolikhet dotter till den gamle Vadensjöbon John Ohlsson på nr 22. Själv var han född 16(60) i Stora Hammar, Skytts härad.

Jeppe Nilsson på Vadensjö nr 20 var född 1666 i Fuglie by och sn, Skytts härad. Han var alltså endast 22 år då han kom och tycks liksom Nils Knutsson ha varit ogift. Hans hustru, Anna Jönsdotter, var med stor sannolikhet dotter till Jöns Larsson på nr 13. Då Jeppe Nilsson dog redan 1700 gifte hustrun om sig och behöll gården. Efter den andre mannens död 1710 betecknas hemmanet som öde, men det återupptogs efter 1719 av Jeppe Nilssons och Anna Jönsdotters son Nils Jeppsson, som sedan kunde bevara det till sina efterkommande.

Israel Jonasson Brenning, som upptog Vadensjö nr 17, hörde inte till den vanliga typen bönder. Han var tygskrivare vid artilleriet i Landskrona. Han brukade sitt hemman och några år också nr 9, men försvann i samband med kriget 1709.

De nya åbor, som kom till byarna i samband med Aschebergs listiga utspel, har till stor del liksom tidigare bortifrån kommande bönder, varit födda på Söderslätt. Många av dem har

---

³⁸ Örja kyrkobok 1709, 1697, Vadensjö kyrkobok 1700.

emellertid varit ganska gamla och ger knappast intryck av att motsvara Aschebergs anspråk på »drängar tjänliga att upptaga en ödegård och därtill bemedlade». Endast två tycks motsvara denna beskrivning, Nils Knutsson och Jeppe Nilsson. Men man kan ju kanske också fråga sig vad det betydde för dessas förmåga att hålla kvar sina gårdar att de gifte sig med infödda Vadensjö-flickor. Medan åldern inte tycks ha spelat någon roll för de ursprungliga böndernas förmåga att hålla sig kvar på gårdarna tycks den naturligt nog ha haft stor betydelse när det gällt de nyinflyttade.

1690-talets nya bönder

Under 1690-talet kom det alltså en ny kontingent bönder till byarna efter dem, som inte kunde behålla sina hemman. Det var inte mindre än 12 gårdar, som nu fick nya åbor, nämligen Örja nr 3, 4, 11 och 17 samt Vadensjö nr 2, 3, 5, 6, 7, 11, 18 och 21. Dessutom fick fem gårdar, Örja nr 7, 8 och 20 samt Vadensjö nr 4 och 13 nya åbor därigenom att de gamla bönderna Lars Nilsson, Anders Erlandsson, Truls Svensson och Jöns Larsson samt den 1680 nyinflyttade Bo Andersson dog och deras hustrur gifte om sig.

Vid denna tidpunkt tycks det ha varit lättare att få bra åbor på gårdarna och man kan nog som allmänt omdöme om de nya bönderna säga att de gör ett »vederhäftigare» intryck än de tidigare. Läser man domböckerna frapperas man nu snarare av försöken att få bort odugliga bönder från gårdarna än över ansträngningar att få gårdarna besatta. Det går till och med så långt att någon begär syn på en gård, som åbon brukat redan före kriget eller upptagit under brinnande krig och till synes tillfredsställande skött, för att under föregivande av något begånget fel få bort honom, ibland i tydlig avsikt att i hans ställe placera en släkting.³⁹

³⁹ Rbg hd domb. hösttinget 1691 fol. 76 v ff.: Olof Lassesson, Värmo, mot Olof

Granskar vi de nya bönder, som nu kommit på Örja- och Vadensjö-gårdarna, finner vi först att flera av dem hade tidigare anknytning till byarna. Sålunda var fyra söner till åbor från förkrigstiden. Per Nilsson, som omkring 1696 upptog Örja nr 4 efter Bengt Knutsson, var född 16(70) och son till Nils Ohlsson på Örja nr 10. Bengt Jönsson, som omkr. 1699 upptog Vadensjö nr 2 efter Jöns Trulsson, som för fattigdoms skull lämnat hemmanet och flyttat till Landskrona, var född 16(67) och troligen son till Jöns Larsson på nr 13. Sven Svågersson, som 1693 gifte sig med Lars Nilssons änka och övertog Örja nr 7, var son till den under kriget till Danmark överflyttade Svåger Bengtsson och född i Örja 16(63). Och Jöns Andersson, som 1699 gifte sig med Jöns Larssons änka och blev åbo på Vadensjö nr 13 var son till Anders Persson på Tullstorp nr 5 och född 16(69). På Örja nr 20 kom en svärson till Nils Ohlsson på nr 10. Truls Svenssons hustru dog 1696 och 1697 gifte han om sig med Nils Ohlssons unga dotter Gertrud. Redan året därpå blev hon änka och gifte då om sig med den unge tjänsteträngen på gården, Per Nilsson, född 16(67) i Allerums sn och by i Luggude härad.⁴⁰

Två av de nykomna var svärsöner till efter kriget inflyttade bönder. Jöns Eriksson, som 1699 upptog Vadensjö nr 3 efter Mats Måns-son, gifte sig detta år (efter första hustruns död) med Boel Clemmetsdotter, dotter till Clemmet Bengtsson på Tullstorp nr 2. Han var bror till Per Eriksson på Tullstorp nr 1 och hade under flera år tjänat som dräng i Örja. Anders Persson, som omkring 1698 upptog Vadensjö nr 11 efter Jöran Jönsson, gifte sig samma år med Karna Trulsdotter, dotter till Truls Nilsson på Vadensjö nr 14. Självt var han född 1667 i Mörshög, Bjuvs sn, Luggude härad.⁴¹

Vadensjö nr 18, som övergivits av Nils Jönsson, upptogs omkr. 1698 av häradsskrivaren Johan Brenning, en bror till tygskrivaren Israel Brenning på nr 17. Örja nr 11, som legat öde och avhyst ända

---

Paulsson i Hällstorp »angående det han utan lag och dom skall hava bemäktigat sig all Olof Lassessons egendom samt drivit honom från sitt lagstade hemman».

LLA, Gka D IIIg: 3 fr Samsjö 1695 fol. 808-813: Om husesyn hos rusthållare Otto Gudskasson i Höj, Harjagers härad.

⁴⁰ Kyrkoböcker: Örja 1742, Vadensjö 1737, Örja 1746, Vadensjö 1745, Örja 1748.

⁴¹ Rbg hd domb. vårtinget 1698 fol. 89. Vadensjö kyrkobok 1708.

sedan Anders Erlandsson övergav det under kriget, upptogs av en Nils Andersson, som tidigare tjänat Christian Qvist och var gift med en släkting till dennes hustru, Ingrid Andersdotter. Hon var född på Själland och hade följt Christian Qvist till Sverige.⁴²

Det kom fortfarande ett par bönder, som var födda på Söderslätt. Nils Åkesson, som 1691 upptog Vadensjö nr 5 efter Anders Persson, var född i Lilla Hammar, Stora Hammars sn Skytts härad 16(47) (alltså 44 år gammal) och hans hustru, Boel Bengtsdotter, med vilken han gift sig 16(80), var född i V. Värlinge, Bodarps sn, Skytts härad 16(58) (nu 33 år). Även hans andra hustru, Anna Håkansdotter, (syster till Per Håkansson i Saxtorp och tjänstepiga hos Nils Knutsson i Vadensjö) med vilken han gifte sig 1708 efter första hustruns död, säges vara född »på Södersläppen i en by benämnd Ingels-torp».⁴³

Jeppe Nilsson (unge J.N.), som omkr. 1698 upptog Vadensjö nr 21 efter Jöns Knutsson, var född 1662 i Skrävlinge, Husie kyrksocken, Oxie härad. Han gifte sig 1698 i Vadensjö med Ingeborg Svendsdotter född 16(64) i Råga Hörstad, Asmundtorps sn.⁴⁴

Nils Larsson, som 1694 gifte sig med Bo Anderssons änka och blev åbo på Vadensjö nr 4 var född 16(66) i Skegrie sn, Skytts härad.⁴⁵

Med dessa tre var emellertid inflyttningen från Söderslätt avslutad.

Nils Mickelsson, som senast 1694 efterträdde Anders Jönsson på Örja nr 3, var född i Högseröds sn och by, Frosta härad år 1669. Då han dog redan 1696 efterträddes han av en Jöns Staffansson, om vilken vi får veta att »han var en bra bonde som betalade sina skatter och var en unger man och tämligen välbehållen, men 1704 då transporten skulle ske, blev han hotad att tagas till ryttare, då gick han till Landskrona och gav sig till soldat, emellertid förytttrade han sin egendom i pengar och omsider rymde han till Danmark och hustrun förfogade sig efter». Var han kommit ifrån är inte bekant.⁴⁶

På Örja nr 17 kom senast omkr. 1697 efter Anders Persson en hallänning, Per Mickelsson, född 16(63) i Laholms stad. Han var gift ned Karna Andersdöter, som var född i Skanör 16(65) och

⁴² Örja kyrkobok 1707.

⁴³ Vadensjö kyrkobok 1728, 1708, 1747.

⁴⁴ Vadensjö kyrkobok 1709, 1748.

⁴⁵ Vadensjö kyrkobok 1734.

⁴⁶ Rbg hd domb. 1708 2 mars extra ting.

hade en bror Per Andersson, som 1681 kommit som roteknekt till Säby nr 3.⁴⁷

Hans Christensson, som efter Anders Erlandssons på Örja nr 8 död, 1695 gifte sig med dennes änka och övertog hemmanet, var dansk, född på Själland. Varifrån han närmast kom är obekant.⁴⁸

Det finns inte några uppgifter om varifrån de två återstående bönderna, Sven Nilsson, som efter Per Persson senast 1699 upptog Vadensjö nr 6 och Jonas Mårtensson, som senast 1694 upptog Vadensjö nr 7 efter Anders Jeppsson, kommit. Sven Nilsson dog omkr. 1718, då det är en lucka i kyrkoboken, varför vi inte heller känner hans ålder. Hustrun, Helle Jönsdotter (Hansdotter) uppges i katekismilängden 1719 vara 44 år. Jonas Mårtensson uppges i samma längd vara 67 år och bör alltså ha varit 42 år, då han upptog sitt hemman.

Endast tre av dessa 17 åbor lämnade sina gårdar och socknen i förtid. Det var Nils Andersson Örja nr 11, Jöns Eriksson Vadensjö nr 3 och Jonas Brenning Vadensjö nr 18. De andra fanns kvar till sin död och där det fanns familjer återfinner man medlemmar av dessa på faderns eller någon annan gård i socknarna.

6

Örja och Vadensjö: Jordens uppodling 1683–1690

Sedan nya normer för böndernas erläggande av tionden i Skåne faststälts genom Kungl. Maj:ts resolution av 6 augusti 1681, höll den s.k. Tiondekommissionen, med instruktion utfärdad av Ascheberg 24 okt. 1681, sammanträden med representanter för bönderna i varje enskild socken plus någon överhetsperson, t.ex. prästen i församlingen. Avsikten med dessa sammanträden var att bönderna själva skulle få lämna upplysningar om vad de ansåg att jorden på deras respektive hemman skulle kunna ge i skörd. Detta gjordes i form av uppgifter om beräknat utsäde och

---

⁴⁷ Örja kyrkobok 1726, 1738. Boupppteckning efter Per Andersson i Säby (Rönnebergs härads boupppteckningar 1702).

⁴⁸ Örja kyrkobok 1717.

förväntat korntal under ett gott, ett medelgott och ett mindre gott år. På grundval av dessa uppgifter, kompletterade med prästernas framlagda stubbelängder samt de upplysningar om hemmanens areal och godhet, som kunde inhämtas ur 1670–71 års jordrevningsprotokoll (ev. i tveksamma fall även med lantmätarens nya mätningar) skulle kommissionen sedan fastställa en fast årlig tionde för varje enskild gård, beräknad efter vad jorden borde kunna ge i skörd under ett medelgott år, oavsett om gården för närvarande var öde eller i bruk. Från denna fasta tionde skulle sedan för varje år lämnas en avkortning, som stod i direkt relation till den del av hemmanet som för året låg obesådd. Det är detta förhållande som gör att vi efter mån av bevarat material skall kunna få ett säkrare begrepp om hur fort uppodlingen efter kriget skedde i enskilda socknar. 1690 företogs en revision av den 1681–82 satta tionden. Samtidigt ändrades bestämmelserna för ödeavkortningen, varigenom tionden blev en fast avgift vilande på hemmanet och oberoende av odlingen.¹ Efter 1690 kan därför metoden inte längre användas.

I Tiondekommisionens protokoll 1682–83 kan vi se att sammanträdet med bönderna i Örja och Vadensjö ägde rum först den 27 nov. 1682, varför dessa socknar först 1683 kunde betala sin tionde efter de nya normerna.² Enligt instruktionen kunde bönderna själva få bestämma hur de ville betala sin tionde, i råg, korn och havre i proportion till odlingen eller i det sädeslag, som de bäst kunde undvara. I senare fallet skulle 2 skäppor havre räknas likvärdigt med en skäppa råg eller korn. Man använder uttrycket »ren säd», när beräkningarna göres på denna grundval. Bönderna i såväl Örja som Vadensjö har begärt att tionden skulle sättas i råg, korn och havre »efter vad var gård växer». Prästen i dessa församlingar kunde endast framlägga en stubbelängd, den för 1682, »då socknen låg mycket öde».

---

¹ Se WEIBULL, a.a., s. 84–86.

² Tiondekommisionens protokoll, Ggko G IIIe: 1, fol. 760–765, LLA.

Det kan vara av intresse att först se efter hur långt kommissionen vid fastställandet av tionden följt böndernas uppgifter. Enligt sina egna rapporter har den därvid i huvudsak »någorlunda rättat sig efter jordrevningen, men allra mest efter pastoren och de uttagna mäns utsago».³ Weibull påpekar emellertid att tionden sattes betydligt högre än vad böndernas uppgifter om utsäde och korntal borde ge anledning till och uppger att tionden med 18 % översteg prästernas uppgifter av år 1673 om vad tionden i neken i medeltal uppgick till.⁴ Han säger att kommissionen i regel tycks ha följt böndernas uppgifter om utsädet, men beräknat ett högre korntal än de bönderna uppgett. Som allmän norm ansåg kommissionen 5:e kornet för slättbygden och 3:e kornet i skogsbygden vara skälig beräkningsgrund, motiverat bland annat med att allmogen i allmänhet uppgav för litet utsäde.⁵ En undersökning av förhållandena i Örja och Vadensjö enligt formeln $\frac{\text{utsäde} \times \text{korntal}}{30} = \text{tertialtionde}$, där utsäde och tionde är kända, ger ett genomsnittligt korntal på 5,5 för Örja by, 5,3 för Tullstorp och 5,2 för Vadensjö, vilket väl stämmer med Weibulls likartade beräkningar.⁶ Försöker man göra en uträkning för de enskilda sädesslagen får man en helt felaktig bild, beroende på att kommissionen ändrat på fördelningen av sädesslagen jämfört med böndernas uppgifter. Enligt beräkningar för en medelskörd utförda på grundval av böndernas uppgifter på utsäde och korntal (här ett uträknat medelkorntal: råg 2,8, korn 3 och havre 2,5 för Örja sn, råg 2,3, korn 3,3 och havre 3,3 för Vadensjö) får man följande relationer mellan sädesslagen

³ WEIBULL, sid. 67.

⁴ WEIBULL, sid. 106.

⁵ WEIBULL, sid. 70.

⁶ Utsädet = det av bönderna uppgivna utsädet enl. Tiondekommisionens protokoll. Tertialtionden = den av kommissionen fastsatta kronotionden enl. tiondesättningsjordeboken 1691.

	råg	korn	havre
Örja by	12 %	59 %	29 %
Tullstorp	12 %	66 %	22 %
Vadensjö	2 %	52 %	46 %

medan de satta tiondena ger följande relationer

	råg	korn	havre
Örja by	22 %	49 %	29 %
Tullstorp	24 %	53 %	23 %
Vadensjö	17 %	35 %	48 %

Alltså en stark förskjutning mot råg.

Någon klagoskrift mot de satta tiondena har inte påträffats för Örjabornas del. Vadensjöborna har däremot klagat över att de fått för högt tionde i råg, som de odlar mycket litet, och begär även någon lindring i fråga om havretionden.⁷

Från den sålunda fastställda fasta tionden skulle nu bönderna för varje år få en avkortning, som stod i direkt proportion till den del av deras hemman, som för året låg obesädd.

En inventering av det material, som står till buds för en närmare undersökning av storleken av dessa avkortningar i de aktuella socknarna, visar

1:0 Den av 1682–83 års tiondekommission fastställda kronotionden för varje enskild gård får man söka i 1691 års Tiondesättningsjordebok, då 1682 års tiondejordebok för denna del av Skåne saknas.⁸

⁷ Tiondekommissionens protokoll, Ggko G IIIe: 5, s. 1302. LLA.

⁸ Tiondesättningsjordebok 1691, uppslag 534–538 (andra serien), 2dra provinskontoret no 367, KKA.

2:0 Detaljerade uppgifter om avkortningarna av tionden kan man endast erhålla för ett år, 1684, i verifikationerna till landsboken för detta år.⁹ Verifikationer finns visserligen bevarade även till 1688 års landsbok men volymen är defekt och de sidor som rör Örja och Vadensjö saknas. Landsböckerna upptar endast summan av avkortningarna för Rönnebergs, Onsjö och Harjagers häradер sammantagna.

3:0 Vid fastställandet av den nya tionden sattes krono- och kyrkotionden lika. I Örja och Vadensjös kyrkoarkiv finns kyrkoräkenskaper bevarade från 1662 resp. 1666 och framåt. I räkenskaperna för åren 1683–1690 står för varje år upptaget dels den för hela socknen satta kyrkotionden (=kronotionden), dels den årliga avkortningen »för öde och obesådd jord».¹⁰ Då denna avkortning utgår efter häradsskrivarens attest har man rättighet att antaga att den är lika med avkortningen av kronotionden.¹¹ Vi bör alltså här genom att sätta avkortningen i relation till den fasta tionden (allt uträknat i »ren säd») få den bästa möjliga kännedomen om hur stor del av socknens samlade åkermark som låg obesådd under varje år under tiden 1683–1690 och därigenom också få en uppfattning om i vilken takt uppodlingen av jorden fortskred. Det är endast möjligt att utföra dessa beräkningar i »ren säd», då ett visst utbyte mellan sädesslagen skett vid betalningen av tionden. Vadensjöbönderna

⁹ Verifikationer till 1684 års landsbok för Malmöhus län II, fol. 4158, 4159, KA.

¹⁰ Örja kyrkoarkiv, Räkenskaper för kyrkan 1662–1711, L I a: 1 fol. 33 v ff., LLA. Vadensjö kyrkoarkiv, Räkenskaper för kyrkan 1666–1712, L I a: 1, fol. 40 v ff., LLA.

¹¹ En jämförelse mellan avkortningen av kronotionden i verifikationerna till landsboken 1684 och av kyrkotionden i kyrkoräkenskaperna för samma år visar full överensstämmelse för Vadensjö, men en obetydlig skillnad för Örja, 222 5/8 sk. ren säd i kronotionde – mot 225 sk. i kyrkotiondeavkortning. Det finns emellertid just för detta år en anteckning i kyrkoräkenskaperna för Örja, att kyrkavärdarna bör infordra häradsskrivarens attest. I denna undersökning har avkortningen för 1684 satts lika med kronotiondeavkortningen.

har t.ex. under så gott som hela perioden haft 100 % avkortning på sin havretionde, vilket inte kan tolkas så, att de under denna tid inte odlat någon havre, utan måste bero på att de fått betala sin havretionde i korn. Vi kan skilja ut den del av avkortningen, som kommit på helt öde gårdar. Verifikationerna till 1684 års landsbok visar att denna var 100 % för varje ödegård och jordeböckerna ger oss för varje år upplysning om vilka gårdar, som var öde. Vi kan däremot inte se hur uppodlingen av enskilda gårdar framskred och inte heller särskilja olika byar i samma socken, i detta fall Örja och Tullstorp.

Undersökningen har utförts så, att erforderliga data samlats i tabeller, procenttal av intresse för undersökningen uträknats, varefter resultatet här redovisas i stapeldiagram, som ger en god överblick av förhållandena.

Ett diagram, som jämför den avkortning av kyrkotionden, som för varje år kommit på ödegårdarnas lott, i procent av resp. sockens hela kyrkotionde och dessa gårdars mantal i procent av hela socknens mantal, visar nästan fullständig samstämmighet. Det framgår härav att kommissionen vid tiondesättningen väl följt jordrevningsprotokollets uppgifter om gårdarnas inbördes godhet.

Diagram I: 1 och 2 visar för resp. Örja och Vadensjö socknar hur stor procent av socknarnas hela kyrkotionde (=kronotionde), uttryckt i »ren säd», som a) avkortats för enl. jordeboken öde hemman (rutad del) b) avkortats för obesådd jord på enl. jordeboken med åbo försedda hemman (streckad del) och c) erlagts för besådd jord (prickad del) under åren 1683–1690.

Eftersom avkortningen skulle stå i direkt proportion till den obesådda jorden, intygat av häradsskrivaren, ger diagrammen den bästa möjliga bild vi kan få av tillståndet i socknarna under denna period. Weibull uppger att 46 % av all jord i Rönnebergs, Onsjo och Harjagers härader låg öde ännu 1683.¹² Diagrammen

---

¹² WEIBULL, a.a., s. 112.

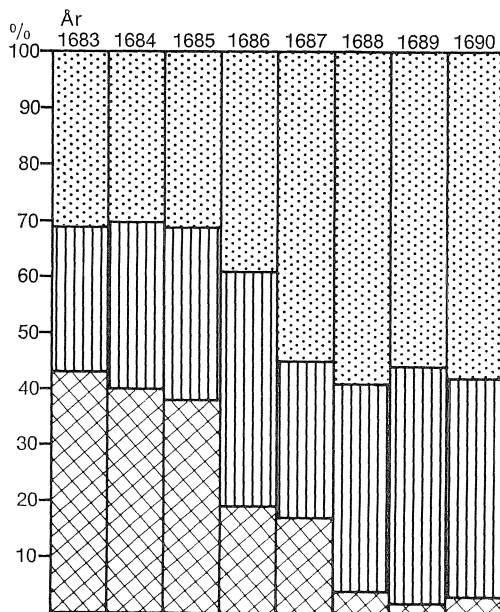

Diagram I: 1. Örja

Hel stapel = socknens hela kyrkotionde uträknad i »ren säd».

Rutad del = den procentuella avkortningen för ödehemman.

Streckad del = den procentuella avkortningen för övrig obesådd jord.

Prickad del = % av kyrkotionden erlagd för besådd jord.

visar att omkring 70 % av åkerjorden i Örja och över 80 % av jorden i Vadensjö låg obesådd detta år och att uppodlingen gick så långsamt att ännu 1690, tio år efter fredsslutet, fortfarande över 40 % av jorden i Örja och över 30 % av jorden i Vadensjö låg obesådd. Det i jordeboken redovisade ödemantalet hade under samma tid sjunkit för Örja från 43,2 % 1683 till 2,6 % 1690 och i Vadensjö från 30,7 % 1683 över en topp med 56,7 % 1685 till 0 1690.

Diagram II: 1, 2 och 3 visar för resp. Örja by, Tullstorp och Vadensjö de enskilda hemmanens kronotionden i råg, korn och

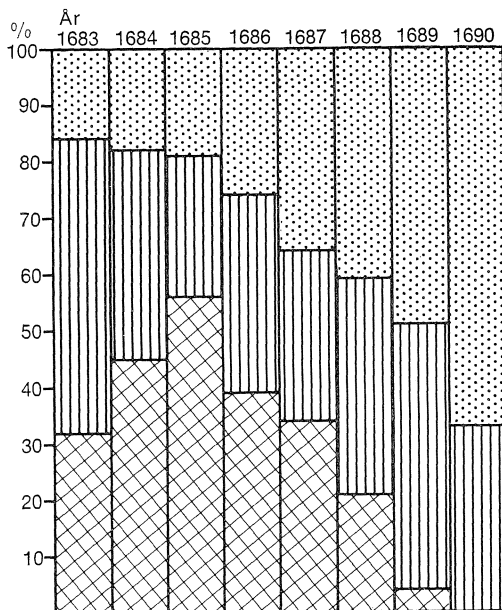

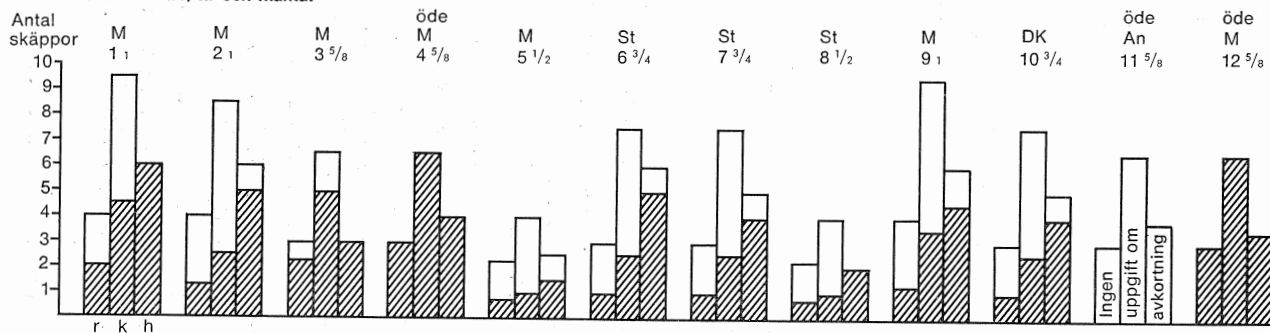
Diagram I: z. Vadensjö

havre uträknat i skäppor samt de avkortningar de erhållit 1684 enl. verifikationerna till landsboken detta år.¹³

Som vi ser har Vadensjöbönderna erlagt hela sin kronotien i korn. Örjabönderna har haft stor avkortning på havretien, dock inte 100 %, och betalat sin tionde huvudsakligen i råg och korn. Detta kan inte tolkas så, att havreodlingen inte kommit i gång i socknarna. Kyrkoräkenskaperna för 1682 visar nämligen att såväl Örja- som Vadensjöbönderna detta år erlagt kyrko-

¹³ Hemmanen Örja nr 11 och Vadensjö nr 11 är annexhemman och alla tre tiondena, krono-, kyrko- och prästtonden, uppbäres av prästen. Kyrkotien för dessa hemman är därför alla år helt avkortad i kyrkoräkenskaperna. Det fel som härigenom uppstår i beräkningarna blir emellertid mycket litet, då Örja nr 11 är öde genom alla åren och Vadensjö nr 11 är öde 1685 och byter åbo såväl 1688 som 1689. Det har därför ansetts helt kunna försummas.

Hemmanens karaktär, nr och mantal

Antal skäppor

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

öde Fr

17 1/2

öde Fr

18 1

öde Fr

19 1

Fr

20 2/3

Fr

21 2/3

Till diagram II: 1, 2 och 3

Kr = ograverat kronohemman

M = militiehemman

Hemmanens karaktär, nr och mantal

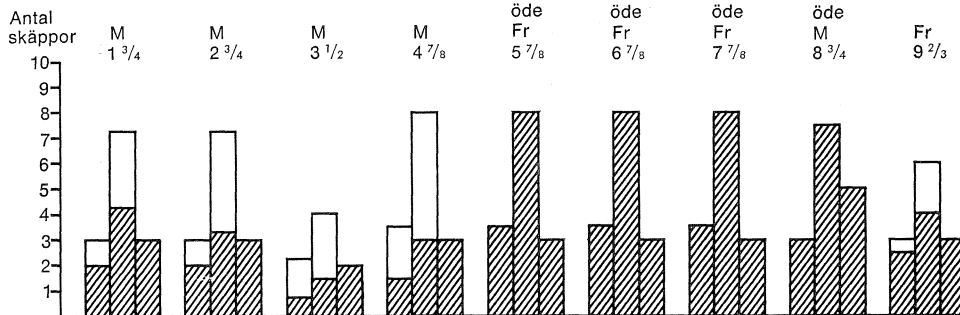

Diagram II: 2. Tullstorp

tionde i neken i havre. Antagligen har de nu fått behålla havren till sina dragare. Vadensjöborna har inte heller 1682 erlagt någon kyrkotionde i råg, som de enligt egen uppgift odlar mycket litet av.

Det är intressant att se på skillnaden mellan de båda socknarna i deras förmåga att betala sin tionde. Vadensjö, som låg nära Rönneberga backar, där den svenska hären under lång tid av kriget hade sitt kvarter, var vid fredsslutet helt övergivet av de gamla bönderna. Troligen var det därför svårare härjat än Örja, där en del bönder stannat kvar i kyrkan, sedan gårdarna bränts av Karl XI i december 1676. I Vadensjö fanns 1684 endast en av de tidigare bönderna, åbon på nr 13, som återvänt till sin gård 1682. De övriga hemmanen hade upptagits med rote av mer eller mindre tvångsutskrivna bortifrån kommande bönder. I Örja hade däremot hemmanen nr 2, 6, 7, 8, 10, 20, 21 i Örja by och nr 3 i Tullstorp åren 1680–81 upptagits på frihet av bönder från trakten. Ett par av de nytillkomna var unga män som längre fram på olika sätt visade sin duglighet. Åbon på Örja nr 3, som har den största avkortningen övergav sitt hemman 1685.

Föreliggande undersökning visar att i den mån man kan finna

Ödeläggelse och uppodling efter skånska kriget

455

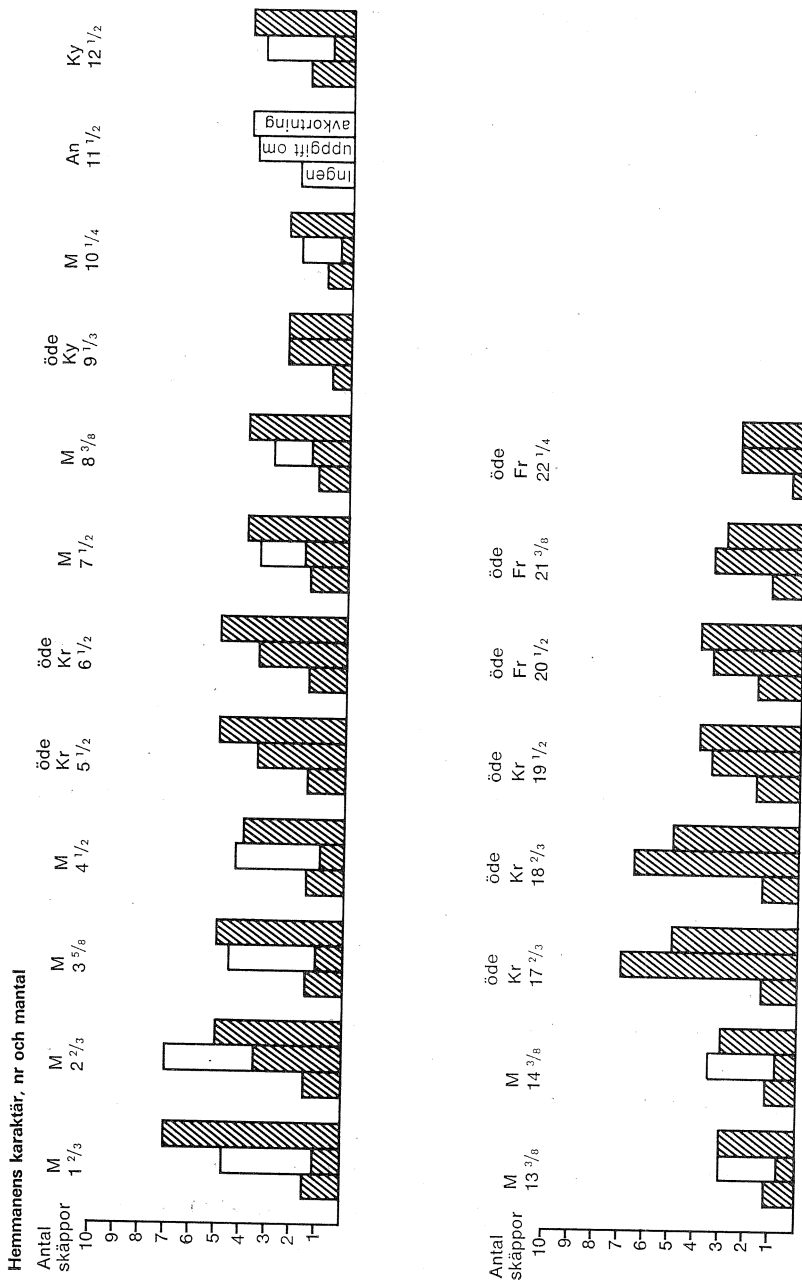

Diagram II: 3. Vadensjö

bevarat källmaterial, är den metod Weibull anvisat, att genom att studera tiondeavkortningarna få en säkrare bild av odlings-situationen för bönderna i en enskild socken i Skåne under det närmaste decenniet efter Karl XI:s skånska krig, väl användbar. Undersökningen visar också att situationen var betydligt svårare än vad en undersökning baserad endast på jordeböckernas uppgifter om ödemantalet ger vid handen.

Beteckningen »öde» i jordeboken innebär, enligt den uppfattning författaren fått vid sina undersökningar av förhållandena i Rönnebergs härad, att det för ifrågavarande år icke föreligger något gällande städjekontrakt mellan någon bonde och myndigheterna och utgör icke någon säker grund för beräkandet av hur mycken jord som ligger ouppodlad.

7

Omkring år 1700 kan man säga att det inträtt en viss stabilitet i byarna och man kan räkna med att det egentliga upptagandet av ödegårdarna efter 70-talets krig då är avslutat. De två decennierna efter fredsslutet har varit fulla av oro och ombyten av åbor på gårdarna och, som vi sett, har endast en detaljgranskning av bönder och gårdar kunnat ge en någorlunda klar bild av vad som hände.

Söker man nu få en sammanfattning av vad som hänt och samtidigt ett svar på de för undersökningen uppställda frågorna (sid. 403) kan följande sägas:

I. Av den ursprungliga bondebefolkningen i byarna närmast Landskrona dog många under kriget, dels direkt av krigshändelser, dels av härjande sjukdom. De överlevande skingrades. Sedan byarna bränts i december 1676 tog i en del fall bönderna sin tillflykt till kyrkan, där några uppehöll sig under hela krigstiden, medan andra efter en tid sökte annan uppehållsort. Någon kunde redan nu upptaga en övergiven gård i en by utanför den

famösa milen runt om Landskrona. En del bönder sökte sig in till Landskrona, där de avlade borgared och ställde sig under den danske kungens beskydd. Då danske kungen i maj 1678 uppmanade alla Skånes invånare att tillfälligt flytta över till Danmark var det ganska många av bönderna i Landskronatrakten, som följde uppmaningen.

När kriget var slut kunde de, som uppehållit sig i den närmaste trakten och inte var alltför gamla, återvända och upptaga sina gårdar eller i några fall en annan övergiven gård, på vissa (i regel fyra) s.k. frihetsår. Även de bönder, som uppehållit sig i Landskrona under dansk överhöghet, kunde utan vidare återvända sedan de svurit svenske kungen ny trohetsed. Men också de, som farit över till Danmark, återvände i viss utsträckning. Om de kom efter någon tid och deras egna gårdar var upptagna av någon, som kunnat behålla den, har de haft möjlighet att upptaga en annan ödegård i trakten. Någon diskriminering av de återvändande har inte kunnat påvisas.

I de undersökta byarna hade vid sekelskiftet ung. $\frac{1}{3}$ av gårdarna åbor, som härstammade från den ursprungliga befolkningen. Dessa bildade en fast kärna av bönder, som höll kvar sina gårdar genom alla de oroliga och svåra åren.

II. De under kronan lydande gårdar, såväl egentliga kronohemman som kanike- och geistlige hemman, som inte genast upptagits på frihet av återvändande bönder, tillskrevs genom tvångsutskrivning under 1680 och 1681 uttagna s.k. roteknektar. En del av dessa (i de undersökta byarna nära $\frac{1}{4}$) tillträdde aldrig sina gårdar och många av dem som kom hade svårt att klara sig och var borta igen efter några år. I Örja-Vadensjö fanns 1690, alltså efter 10 år, endast åtta av dessa ursprungligen 25 utskrivna roteknektar kvar som åbor på hemmanen och av dessa åtta lämnade endast tre gården i arv till sina barn. Tre fanns kvar som husmän i byarna.

I alla fall där det varit möjligt att få någon upplysning om dessa roteknektars härkomst, såväl i de undersökta byarna som

andra i byarna i trakten, har det visat sig att de kommit från Söderslätt, dvs. Oxie, Skytts eller Wemmenhögs härad.

De utsockne frälsehemman, som fanns i socknarna, fick till största delen ligga obrukade de första åren efter kriget. Först efter 1684 började de så småningom upptagas på vissa frihetsår. Då återupptogs också efter hand de kronohemman, som åter blivit öde efter roteknektar. Bland de nu tillkomna åborna fanns två framträdande kategorier: återvändande bönder eller deras söner och bönder från Söderslätt.

Inslaget från Söderslätt tycks ha varit dels tvångsbetonat dels frivilligt. Till kvaliteten tycks det ha varit mycket blandat. En del unga män blev framgångsrika bönder på stora gårdar, andra försvann efter några år och en rest (de äldre) stannade kvar som ett proletariat av fattiga husmän eller direkta fattighjon. I en specifikation på sjuka och fattiga i Rönnebergs härad 1696, insänd till generalguvernören av befallningsman Bergman, är av 22 uppförda personer nio födda på Söderslätt.¹

Det finns ett annat inslag bortifrån, som man inte kan undgå att lägga märke till, då man sysslar med befolkningen i dessa trakter, och det är inslaget från Halland. Vid närmare granskning visar det sig emellertid att dessa åbor alla kommit antingen före 1670 eller efter 1695. Under det kritiska 80-talet tycks det däremot inte ha förekommit någon inflyttning därifrån.²

---

¹ LLA, Gka D IIIg: 4 fr Bergman 1696 fol. 147.

² Av de förkrigsbönder i dessa socknar, som återvände till sina gårdar, var tre enligt kyrkoböckerna födda i Halland, nämligen Nils Ohlsson på Örja nr 10, Per Truedsson på Örja nr 21 och John Ohlsson på Vadensjö nr 22. Nils Ohlsson (död 1717) var född i Mässhults by (= nuvarande Mäsilt?), Karups sn i södra Halland 16(34) och hade kommit till Örja omkr. 1665. Hans hustru, Estred Nilsdotter, (död 1717) var född i Saxtorp 16(35). Per Truedsson (död 1706) var född i Ala by, Laholms sn 1631 och hade kommit till Örja omkr. 1666. Hans hustru, Boel Larsdotter, (död 1710) var född 1643 i Ysby socken och by, Höks härad. John Ohlsson (död 1708) var född 1625 i Edenberga by, Ränneshögs sn (Ränneslöv i Höks härad?) och hade kommit till Skåne 1643, men inte till gården i Vadensjö förrän efter 1662. Han hade gift sig med sin hustru, Tyra Månsdotter, född 16(42) och död 1729, år 1661.

III. Det har ifrågasatts, om det efter Karl XI:s öppna brev av den 26/11 1679, där han kungör att alla svenskar inom de gamla gränserna, som ville upptaga skånska ödehemman, skulle få vissa frihetsår och sedan rätt att rusta, förekommit en inflyttning av bönder från de gammalsvenska landskapen till Skåne. Detta borde i så fall främst ha förekommit i Landskronatrakten, som var svårast härjad och känsligast för Karl XI, när det gällde lojaliteten. Man kan nog tryggt säga att så inte varit fallet. Under dessa undersökningar har det i domböcker och kyrkoböcker inte påträffats en enda uppgift eller antydning om att en bonde, som under denna tid kommit till trakten, varit av svenskt ursprung.

IV. Undersökningen av jordens uppodling visar att en betydande del av åkerjorden i de två socknarna fortfarande låg osådd tio år efter krigets slut. Situationen för bönderna i dessa trakter var under 1680-talet betydligt svårare än man kan utläsa ur jordeböckernas uppgifter om ödemantalet.

Under de två första decennierna på 1700-talet följde ånyo svåra ödesmål på gårdarna i socknarna. Då kan man emellertid konstatera att hemmanen i de flesta fall upptogs igen antingen av de förra åborna (detta skedde framför allt 1720) eller av dessas söner, svärsöner eller andra nära släktingar till bönderna i byarna eller grannsocknarna. Någon inflyttning bortifrån i stil med den efter 1675–79 års krig förekom inte då.

Bilaga

Avskrift av rotekontrakt, införd som bilaga nr 3 i tingsprotokollet från rättegång om köperätten till hemmanet nr 1 1/3 i Hellstorps by, Billeberga socken, hållen vid Rönnebergs häradsting 1 juni 1763.

Såsom närvarande Pehr Måns dräng i Wästertorps By, lilla Isie socken och Wämmenhögz härad för följande kronorota skall antaga 3/8 öde gård uti Hellestrup by Billeberga socken och Rönnebergs

häråd som Trued Bengtsson sidst åbode och nu stådt öde uti Tre års tid, hwarest på platzen finnes slätt inga huus, Och på det han så mycket bättre och snarare må få gården i byggning och bruk, ty efter Kongl. Majts allernådigste förordning pålægges rotan se till Byggningen således att på Tre år sätta gården uti sin fulla Byggning, med Fyra längee hus eller så många hus som nödigt på gården pröfwat. Sedan och måste Rotan första året, hjälpa taga up åkeren, så och försee honom med utsäde, som Bonden lickväl samma år rotan igen betalar. Item skall Rotan gifwa honom till hielp ett par hästar, en koo och fyra får, så och på fem års tid, svara för gården och bondens flit till gårdens widmackthållande, och när de fem åren är förbi lefwere rar Rotan gården i det ståndet han wara bör, emot ett bewis af Kronans Befallningsman, denna Pehr Månsson måste ock sjelf låta sig finna arbetsam och hielpa uppbygga och komma gården i bruk och kan han så mycket lättare dertill komma, som han af Rotan sådan hielp som förbemålt står åtnjuter, deremot måste han i rättan tid till Kongl. Majt och Kronan årlⁿ efter Kronones Jordebok, aflägga och betala fulla utlagorna, så ordinarie som Extra ordinarie, och när han således låter förspörja sin flit och ricktighet, så blifwer han ock härmed denna gången för kneckten befriadt, och elljest dess förutan skall han wara fri för skiuts och arbete på Due, Rotan som för honom svara skall, består af följande Bönder och manskap, nembligen

Håkan Hanson i Västertorp	1	Rotemäster står för den utskrefne der han dör eller römmer och hafwer jämte the andre
drängen Lars Ohlsson i Västertorp	1	
Lars Mattzon	ibm 1	Bönder en behållen Bonde på gården igen
Norre Anders Rasmusson	ibm 1	
Hans Nillsson	ibm 1	

Der som bemålte Rota intet skulle willa prestera theas skyldighet som öfwanbemålt står, så hafwer denna förbemålte Bonde sådant at angifwa hos Kronones Befallningsman, som honom skall behjälpeelig wara at bringa den till lydno och efterkomma Kongl. Majts. allernådigste förordning, skulle och denna Pehr Månson finnas försummelig och intet vinlägger sig om byggia bruka och förbättra gården så skall han till knecktt satt och tagen warda.

Datum på utskrifningen uti Jorberga d. 18 Maii Anno 1680.

Än efterlåtes Bonden byggningstimmer årl. till tre Gålfshus i två

åhr hwilcket Kronans befall jämte Tingsfogden Tingsskrifwaren och trenne Stockung af Kronans nämsta skogar honom utwisar.

Ulf Bonde   E. Meck

Isac Larsson

Stirén

Devastation and reclamation after the Scanian War 1675–79

After Karl XI's Scanian War 1675–79, the countryside around Landskrona was severely devastated. Many villages were completely deserted, farms burned, the land unsown, and the farmers gone. After the war, big efforts were made to bring the farms and land into use once more. Knowledge of the results of these efforts has so far proved scanty. By collecting information from parish registers, judgement books, land registers, and census records of the individual farmers and farms in two of the most devastated parishes, Örja and Vadensjö, and by compiling this information, the author of this work could show: 1. that about 1/3 of the farmers returned to the parishes; 2. that farmers from other districts were made up partly of forcibly transferred so called "rote" (allotment) soldiers and partly of farmers who voluntarily took over deserted farmsteads, and that these two categories—in every instance where it was possible to establish their birthplace—came from Southern Scania; 3. that, as has earlier been presumed, no removal from the old Swedish provinces took place.

By a study of the Tithe Commission's report of 1682 (LLA), Verifications of 1684 land register of Malmöhus County (KA), the Tithe Calculation land register of 1691 (KKA), and church accounts for Örja and Vadensjö (LLA), the author was able to establish those reductions in the established tithe payment for unsown land that the farmers in these parishes were allowed during the 1680s and was thereby able to show how slowly the land reclamation proceeded. The conditions were even more serious than can be read from the information about deserted assessment units of land contained in the land registers.